

חורבן גליניאַנע

(גלינע)

לזכרון אונזערע קדושים

דאָס ביכעל איז געדרוקט געוואָרען

דורך דער ביישטייערונג פון:

אוירווינג גאָלדשטיין

הענאך האלפערן

נייטען לייטנער

יונה מעהלמאן

דזשעק פינעלעס

ניו יאָרק, מאי, 1946

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

אַ וואָרט פון די אַרויסגעבער

יעדע אַרבייט וואָס וועט געטאָן לטובת הכלל הָאָט אין זיך עפּעס פון אַ הים־טאָרישען וועט. איבערהויפּט ווען מיר טוען עס צו קענען ראָטעוועון מענשען וועלכע זיינען ניצול געוואָרען פון אַ גרויסער קאַטאַסטראָפע, און אויך ווען עס איז זעהר נויטיג, אַז דאָס אַנדענקען פון דעם לעבען און שאפען פון די מענשען וועלכע זיינען געוואָרען די קדושים אין דער פאַרוויסטענדער קאַטאַסטראָפע, און וואָס אלצדינג פון זייער פאַר־שניטענעם לעבען און שאפען איז חרוב ומחורב געוואָרען פון דעם שוועדד און פייער, זאָל נישט פאַרגעסען וועדען.

מיר באַטראַכטען דאָריבער די בריוו וואָס זיינען צו אונז און צו אונזערע פּריינד געקומען פון א טייל לעבעדיג פאַרבליבענע גליניאַנער אידען פאַר אזוי היסטאָרישׂ וויכטיג, אז מיר האָבען באשלאָסען א גרויסען טייל פון די בריוו צו פאַרעפענטליכען אין דער פּאָרם וואָס עס ליגט פאַר אייך, לזכרון עולם.

אמת, די בריוו זיינען לכתחילה נישט געשריבען געוואָרען אז זיי זאָלען גע־דרוקט וווערען אלס עפענטליכע דאָקומענטען, אָבער צוליב דעם היסטאָרישען וועדט זייערען, האָבען מיר עס געפונען פאַר נויטיג און ניצליך אָפּצוקלייבען פון די בריוו דאָס וואָס האָט אין זיך א וויכטיגען היסטאָרישען וועדט פאַר'ן כלל (לויט אונזער מיינונג) און איבערהויפּט פאַר די מענשען פון אונזער שטעטעל בפרט.

דאָס איבערגעבען די שרעקליכע ווערטער און פאַקטען פון די מיט בלוט־געשרי־בענע פייערדיגע בריוו, איז א וויכטיגע און העכסט נויטיגע מיטטיילונג. דאָס איז דער אייניציגער וועג מיט וועלכען מיר האָבען פאַר אייך געקענט ברענגען דאָס שרעקליכ־סטע פון אלע שרעק. דעם גרעסטען בראָך וואָס האָט אונז און אונזער אייגען בלוט און פלייש געטראָפען... און אפשר וועט זיך אמאָל עמיצער פון אונזערע גליניאַנער אידען פאַרטראַכטען און וועלען באשרייבען די גאַנצע טראַגדיע, דעם גאַנצען חורבן גליניאַנע מיט אלע אייגצלהייטען, וועט דער מענש זיך אודאי באָנוצען אויך מיט די פאַקטען וואָס מיר ברענגען דאָ פון עדות וועלכע האָבען אליין איבערגעלעבט דעם גרויסען בראָך.

מיר זאָגען עדות אז אלע ציטאָטען און ארויסגענומענע טיילען פון די אָריגינעלע בריוו זיינען פּינקטליך איבערגעשריבען פון די בריוו וואָס מיר האָבען ערהאלטען פון פערשידענע גליניאַנער און דאָרפישע אידען וועלכע האָבען אליין איבערגעלעבט די אַלע צרות, פּיניגונגען און רציחות.

די אָריגינעלע בריוו געפינען זיך אין די אַרכיוון פון אונזער „עמוירדזשענסי רעליעף קאָמיטע פאַר גליניאַנע און אומגעבונג".

אין נאָמען פון דער פּובליסיטי קאָמיטע

העלאַך האלפּערן
יונה מעהלמאן

אוירווינג גאָלדשטיין
נטע לייטנער.

דזשעק פּינעלעס

נ. ב. — אין דער ענגלישער אָפּטיילונג פון דעם ביכעל וועט דער לייענער געפי־נען א קורצען איבערבליק פון אונזער הילפס־ארבייט און אויך א ליסט פון אלע אונ־זערע לעבען געבליבענע.

ה. ה.

אוי מה היה לנו!

וועה, וואָם פון אונז איז געוואָרען!

* * *

א שטיק איינגעפונדעוועט אידיש לעבען וואָם איז געוואקסען פאר דורות לאנג איז — איצט הרוב ונחרב, וויסט און צושטערט. און צווישען די חורבות ליגען אויך אונזערע אייגענע, די אידען פון אונזער היים-שטעטעל די קהילה-קדושה גליניאָנע (גלינע) עיר ואם בישראל — — — —

א שרעק כאפט מיך ארום. דאָם בלוט ווערט מיר פערגליווערט, איך ברען פון צאָרן און פיין, און פרעג: פאר וואס? פאר וואָן? . . . דער שטורם-ווינט פערטראָגט מיין געוויין. א קינה א נישט דערקלאָגטע — קללות נישט דערזאָגטע — ש מ ע י ש ר א ל ! ! ! — זייער לעצטער געשריי.

* * *

לאָמיר זיך אויף עטליכע שעה אריבערטראָגען צו דעם גהנום פון דער נישט לאנגער פערגאנגענהייט, אין יענע שרעקליכע געשעהענישען פון ווילדער רציחה און מאָרד, אין וועלכער מיר האָבען געליטען אזוי פיעל און אזוי שרעקליך, און געגעבען אזא ג ר ו י ס ע ן הייליגען קרבן. צו יענעם גרויזאָמען בלוטיגען נעכטען — און . . . ווייטער!? . . . יא! „אהינצו" דארפען מיר זיך צוהערען. געדענקען די טראגישע געשעהענישען. אין דער באשרייבונג וועלען מיר דערזעהן נישט נאָר די בלוטיגע בילדער, נישט נאָר די שטיקער פון אונזער אייגענע ליבע און טייערע וועלכע זיינען אומגעקומען אויף קדוש השם, נאָר אויך ווי אזוי מענשען אונזערע שכנים — די גוים, צווישען וועלכע מיר האָבען פאר דורות און דורות געלעבט און געשאפען — קענען ווערען ווילדע בעסטיעס צוליב אביסעל רויב . . .

מיר אידען זאָגען, אז „וואָם די ערד דעקט צו מוז פארגעסען ווערען", אָבער צו דער זעלבער צייט היטען מיר אָפּ די יאָהר-צייטען פון אונזערע טויטע. דאָם באווייזט אז מיר פארגעסען נישט אין די וואס זיינען אויף תמיד שוועק פון אונז. די וואס די ערד האָט צוגעדעקט. מיר געהען אויף קבר אבות . . .

מיט דעם איצטיגען באשרייבען פון דעם גרויסען חורבן גליניאנע, וועלען מיר אויך געהען אין דעם זעלבען וועג. מיר האָפען אז די ווערטער אין דעם ביכעל וועלען זיין א יזכור און א זכרון עולם פאר אלע אונזערע קדושים וואס זיינען דערמאָרדעט, געשוחט'ען, פארברענט, א טייל פון זיי זיינען אפילו לעבעדיגערהייט באגראָבען גע-

וואַרען. — מיר ווילען דערצעהלען דאָס וואס די בעסטיאלישע דייטשע נאַצים האָבען געטוען, מיט דער מיטהילף פון די גויאישע שכנים און אוקראינער און פּאָליאקען צווישען וועלכע מיר און אונזערע עלטערן, און עלטערענס עלטערען האָבען דאָרטען געלעבט פאר דורות לאנג. זיי, אונזערע שכנים פונ׳ם שטעטעל גופא און די ארומיגע גויאישע קוואַרטאַלען נעבען שטעטעל, און אויך פון די דערפער נישט ווייט פון שטעטעל, זיי האָבען געהאָלפען צו פער־טיליגען אונזערע אייגענע, ליבע און טייערע טאַטעס, מאמעס, שוועסטער, ברידער, זיידעס, באבעס, פעטערס, מומעס, קאָזינס און קוזינעס, חברים און פרייַנד, אלעס און אלעמען האָבען זיי אויסגעראַטעט, געמאכט צו אש.

זיי, די בעסטיאלישע חיות אין מענשליכען געשטאַלט, האָבען פערוויסט און פערניכטעט דאס וואס איז ביי אונז דאָס הייליגסטע און דאָס טייערסטע, אונזער אייגען בלוט און פלייש, און אלס א זכר פאר אונזערע קדושים שמסרו נפשם על קדשת השם, ווילען מיר אַבגעבען די עטליכע בלעטלאך פון באשרייבען דאָס וואס עס איז געשעהן מיט אונזערע שוועסטער און ברידער פון דעם שטעטעל גליניאנע און פון די ארומיגע דערפער, (לויט אונזער בעסטען וויסען און קענען) און זאָל דאָס אויך זיין א קוואל (מקור) פון וואנען די קומענדע היסטאָריקער וועלען קענען נעמען מאַטעריאל פאר אונ־זער היסטאָריע. און צו דער זעלבער צייט זאל עס אויך זיין א שווארצער פלעק, א נייער „קין־צייכען" פאר דעם „ציוויליזירטען" באנעמען זיך פון די קריסטליכע פעלקער, און אלס א באווייז וו׳ וויט זיי זיינען דערגאנגען מיט זייער „גוטען ווילען אויף דער ערד, און שלום צווישען די מענשען".

דאָס וואס עס ווערט ווייטער געשריבען אין די בריוו, איז פאַרגעקומען אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, איבערהויפט אין די יאָרען 1941—1944. אויך ברענגען מיר א קורצען איבערבליק פון דעם וואס איז אייגענטליך געווען דאָס שטעטעל גליניאנע, פון וועלכען מיר די גליניאנער אידען אין אמעריקא קומען פון דאָרטען. וועד פון אונז איז פון דאָרטען אוועקגעפאָרען אין זיין פריהער יוגענד. וועד עס איז שוין גע־ווען א דערוואקסענער בחור אָדער מיידל, אָדער אפילו א איד אין די מיטלערע יאָרען, האָבען מיר אלע דאָרט צוריקגעלאָזען אונזערע משפחות, חברים און פרייַנד. מיר האָבען דאָרטען איבערגעלאָזען א וואַרעם אידישעם לעבען, פון וועלכען יעדער פון אונז דאָ אין אמעריקא אָדער ערגעץ אין אן אנדערען לאנד טראָגט אין זיך „עפעס" פון יענער אייביגער בענקשאפט פון יענעם היימישען לעבען.

ביי יעדען פון אונז לעבט נאָך דער הייליגער נשמה־ציטער וועו מיר דערמאנען

זיך א היימישען פרייטאָג צו נאכטס, אן ערב יום־טוב, א שבועות אין שול — אַרײַנגע־קומען ווי אין א וואלד בוימער מיט שמעקעדיגע גראָזען, יום כפּור צו כל נדרי — דאָס אמת הארציגע געוויין, דער אמת׳דיגער שרעק, דאָס געהען פארטאָג צו סליחות. וועט קען פארגעסען דאָס טרויעריג פאר׳חושכ׳דיגע אויסזעהן פון דער שול, און אלע אידען פונ׳ם שטעטעל אין א תשעה באב צו קינות — און ווידער דאָס פייערליכקייט פורים צו דער סעודה, פּסח צום סדר... און שמחת תורה מיט די צאָן קדשימלאך; ביים שטעלען א חופּה ביי דער שול. יאָ! דאָרטען וואו עס איז געשטאַנען אונזער ווי־געלע, וואו עס האָבען געלעבט אונזער אייגען בלוט און פלייש, דאָרטען אויף יענעם אָרט איז איצט אלסדינג פאר אונז טויט, אָפּגעווישט פון גאָט׳ס ערד.

גאָר זעהר א קליינע צאָהל גליניאנער און דאָרפּם־אידען זיינען ניצול געוואָרען פון די רצחנים׳ס הענד, און נאָך א קליינער צאָהל פון זיי האָבען געקענט, אָדער גע־וואָלט באשרייבען דעם גרויסען בראָך וואס האָט זיי אין אונז געטראָפען, און וואָס זיי אַליין האָבען איבערגעלעבט און איבערגעליטען סיי קערפּערליך און סיי גייסטיג.

ביי דעם צונויפשטעלען די בריוו און איבערגעבען די אלע ציטאַטען האָבען מיר זיך באמיהט זיי זאָלען איבערגעבען א גאנץ בילד פון אלע געשעהענישען און עס זאָל זיך נישט איבער׳חזר׳ן (ווי עס איז מעגליך) עטליכע מאָל דאָס זעלבע.

העראַוסגעבער.

* * *

אני הגבר ראה עני בשבט עברתי! (איכה ג׳)
(איך בין דער מאן וואס האָב אָנגעזען פּיין דורך דער רוט פון זיין צאָרן)

בריוו פון אונזערע שארית הפליטה

בריוו פון אינזשעניר שלמה שפּייזער־נוסבוים

„דורך דר. זומערשטיין האָב איך אייער שרייבען ערהאלטען, און בעאיילע מיך אייך אויספּירליך צו ענטפערען. פון אונזער גלינע איז ווי איבער אלע שטעטלאך אין מזרח גאליציען נאָר טרויעריגעם מיטצוטיילען. ביז אויגוסט 1942 בין איך נאָך דאָרטען געווען. מיט זיי אלע האָב איך מיטגעמאכט א פּאָר אָזויגערופענע אקציעס אין גליניאנע. בעפּאָר איך וועל אייך איבערגעבען פאקטען און שילדערונגען וואס איך האָב אליין איבערגעלעבט און ערפארען פון אנדערע פערטרויענסווערטע מענשען וועל איך אייך איבערגעבען עטליכע עפּיזאָדען פון גלינע.

„איןווינטער, 1941, אייגענטליך נאָך אָסיען צייט, האָבען זיך די גליניאנער אוקראינער צפּירט די הענט און באוויזען א שטיקעל לויט דעם בעסטען געשטאפּא מוסטער. א יודענראט האָט נאָך נישט עקזיסטירט. זיי האבען כלומרשט צוזאמענגעשטעלט א געריכט אונטער דעם פאָרזיץ פון דעם געוועזענעם ריכטער פאשקעוויטש, (וועלכער פלעגט שפּילען פאר מיר די ראָלע פון א גוטען יודענפרייַנד. איך בין דאן גראד אוועק אין פּשעמישלאן. ווער ווייסט ווען איך זאָל געווען זיין אין גלינע וואלט איך אויך געווען צווישען די פּאראורטיילטע). דאָס געריכט האָט ארויסגענעבען א טויט-אורטייל פאר 7 אָדער 11 מענשען, זיי פארהאפטעט, ארויסגעפירט אין זאפּוסט-וואלד און דאָרטען אלע דערשאָסען. צווישען די זעלבע זיינען געווען: דער לעהרער דרעשער, דער אינגסטער ברודער פון די שראגער׳ס — א 14 יעהריג אינגעל, ישראל האָכבערג׳ס זוהן זלמן לעווין, יצחק פרייַנדליך, פּאָלאק דער סטאָלאר און נאָטעלע פון די זאמדען.

„די הריגים זיינען צוויי וואָכען געלעגען אין וואלד ביז מען האָט ערלויבט זיי אין שטאָט אריין צו ברענגען און מאכען א לויה. די גאנצע שטאָט האָט דעמאָלט מאניפעסטירט... דאָס בית עולם איז געשטאַנען אונבאשעדיגט. א ראָלע האָט אויך אין דעם באנדיטישען פאָרגאנג געשפּילט דער באָקאנטער אנטיסעמיט „זעניא טוז", וועלכער איז ווי מען האָט מיר אין בערגענעבען איצט ערגעץ אין דייטשלאנד. פּאשקעוויטש איז וואַרשיינליך פון די רוסען אוועקגענומען געוואָרען קיין סאָוויעטען לאנד.

„א צייט נאָכדעם האָבען די דייטשען געשאפען די אזוי גערופענע יודען-רעטע, וועלכע פלעגען פארטרעטען דאָס פאלק און אויסגעפירט די באפעהלען פון די „עס-עס" מענער. אלס פאָרזיצער איז געווען אהרן האָכבערג, אלס בוירעטע זיינען געווען אָהרינג, אינזשעניר זענענזיעב, צאהנארצט ביליגער, זעליג צאנק, ברודער נאדלער, בני פּנחס, גאסענבוימער. זיי האָבען מיט מסירות-נפש פארטייטיגט דעם עולם ביז זיי זיינען אליין אויך אלע געפאלען.

„אין יאקטאראוו, א דאָרף צווישען גליניאנע און פּשעמישלאנע האָט מען געשאפען אַן אַרבעטס-לאגער פון איבער טויזענט (1,000) מענשען. דאָרטען האָבען געהערשט אוקראינער. זיי האָבען נאָך דעם באקאנטען נוסח געשאפען און אויפגעהאנגען די שוואַרצע. פון לעמבערג איז אונטער דעם פּאָרזיין פון דעם בארימטען דר. לאנדוי, האָט מען געשאפען די אזוי גערופענע „ז. סס.“ (אידישע סאָציאלע זעלבסטהילף). אין פּשעמישלאן האָב איך זי געפירט און אין גליניאנע האָט זי געפירט דר. שלמה מעהלמאן. א דריי ביז פיער חדשים פלעגען אָנקומען צו צווי אָדער דריי טויזענט זלאָטע א חודש. וועו עס איז געווען ענוג געלד פלעגען אונזערע פרויען אין די גרעסטע פרעסט אָפּטראָגען די קעסלען שפּייז צופוס אין די אר-בייטס-לאָגערען 8 קילאָמעטער ווייט קיין יאקטאראוו.

„אין קארוויטש (קורוויצע) א דאָרף נישט ווייט פון גליניאנע האָט נאָך פון די סאָוויע-טישע צייטען געארבייט אלם לייטער פון דעם סאניטערען פונקט דר. פיילער, א זוהן פון יודעל פיילער מיט זיין פרוי הענצי אלערהאנד. ביי זיי האָט אויך געוואוינט זיין שווער מאָטיע אלערהאנד, מיט דער פרוי און אן אייניקעל, אלם געהילפען פּערל סעלצער בת אהרן. גלייך נאָך דעם אריקומען פון די דייטשען זיינען זיי אלע אויסגעמאָרדעט געוואָרען, אויך די פאמיליע יוסי דאוויזאָהן מיט זיין פרוי פון די אנגסטרייך אוים יאקאראוו, זייער טאָכטער מיט איהר מאן א לעמבערגער זשורנאליסט און א קינד — אלע זיינען זיי דעמאָלט אויסגעמאָרדעט גע-וואָרען. איך בין עטליכע מאָל איידער איך בין אוועק צו מיין זוהן קיין ווארשע געווען אין לעבענס סכנה דורך די אייגענע באקאנטע פויערען — געווען געשלאָגען — און זיכער ג-הרג'עט געוואָרען — וועו — איך זאָל געווען פארבליבען אביסעל לענגער צוויישען זיי.

„אין אויגוסט 1942, בין איך אוים פּשעמישלאנע געפאָהרען קיין גליניאנע. אויף די שטראָסען האָבען געארבייט אונזערע אינגלאך, געווען צוויישען זיי 12 יעהריגע קינדער, אויפ'ן וועג האָב איך געזעהן גויאישע פוהרען באלאדען מיט צעהאקטע און נאנצע מצבות אַוועקגע-נומען פון דעם גלינער בית-עולם מיט וועלכע מען האָט געשאָטערט די וועגען. דער גלינער בית עולם איז היינט א צואָקערט פעלד. קיין סימן מעהר פון א קבר אָדער א מצבה. צו יענער צייט האָט נאָך דער אידישער עולם נישט געהאט אן אהנונג אפילו וואס עס ערווארטעט זיי. מען האָט זיך נעדונגען און נעקריגט מיט די יודען-ראטע ביי יעדער געלעגענהייט...

„אין זומער 1943 האָבען זיך אָנגעהויבען די אקציעס אין גליניאנע דורכגעפירט דורך די דייטשען. מ'האָט דעם רעשט אידען איבערגעזידעלט קיין פּשעמישלאנע און דאָרטען שטו-פענוויז צו טויזענט אידען ארויסגעפירט אין וואלד ביי קראָסיענקי, געלאָזט דורך מוז די מען-שען אליין זיך אויסגראָבען גריבער, און דערנאָך מיט מאַשין-געווערען אלע אויסגעשאָסען און פאַרגראָבען. גוט נאָך אז מען האָט זיי נישט אווקגעפירט קיין בעלזעץ, וואו עס האָט שוין עקזיסטירט א גאז פאבריק און א קרעמאטאָריע...

„איך בין שוין געווען אווקגעפירט אין א קאָנצענטראציע לאגער, נאָר מיין מזל האָט

געפירט אז דער געסטאפּא אָפּיציער ביים אריינגאנג פונ׳ם לאגער האָט מיך אַוועקגעשטופּט, און מיך נישט אריינגעלאָזט, ווייל — איך האָב פּאר איהם נישט אויסגעזוכן ווי א איד. שפּעטער האָב איך געלעבט אויף פּאלשע פּאַפּירן ביי א גוויישער פּאמיליע אלס א פּאָליאק מיט דעם נאָמען דוואראקאָווסקי, ביז מיין זוהן האָט מיך איבערגעפּיהרט קיין ווארשע, וואו איך געפין זיך איצט.

„אין די וועלדער אין אומגעבונג פון גלינער זאפּום, סלאוויט, לאהאדאו, האָבען זיך א צייט לאנג אויסבאהאלטען אביסעל אידען, וויפּיעל פון זיי זיינען געבליבען לעבען איז איצט פּאר מיר שווער צו זאָגען.

„מיינער א באקנטער גוי פלעג מיר דערצעהלען אז עס וואלגערען זיך אין די וועלדער טויטע אידישע מענער און פרויען נאקעטע, און אז די גוים פון די ארומיגע געמיינדעס זעהען דאָס צו, און טראכטען אפילו נישט די טויטע צו באגראָבען".

אינזשעניר שלמה שפּייזער־נוסבוים.

וואַרשע, דעם 3טען אָקטאָבער, 1945.

בריוו פון דר. בערטא מעהלמאן־ראטהאוא

„אייער בריוו האָב איך ערהאלטען און אין מיין נאָמען און אינעם נאָמען פון אלע אי־בערגעבליבענע בעקאנטע און פרייַנד גלינער, דאנקען מיר אייך פּאר דעם אינטערעס און דעם ווילען אונז צו העלפען. איבער די גרויזאמקייטען וואס זיינען פּאַרגעקומען וועהרענד דער דייטשער אקופּאציע בין איך נישט ביכולת אייך מיטצוטיילען אלע פּאקטען. מען קען זיך נישט פּאָרשטעלען די יסורים, וואס די מענשען האָבען אויסגעהאלטען ביז דער טויט האָט פּארענדיגט די טראגעדיע. עם פעהלען וועַרטער, וואס זאָלען קענען אויסדריקען אלע אכזריות׳ען פון די דייטשען און זייערע היימישע מיטהעלפער. מענשען וועלכע האָבען עס נישט איבערגעלעבט קענען זיך דאָס נישט פּאָרשטעלען. און אפילו די וואס האָבען מיטגעמאכט דאָס גהינום, וועלכע זיינען געווען אין צעהנדליגער אקציעס פון „יודען־ריין" און זיינען נאָר בדרך נס ניצול גע־ווארען, וועלן זיי דערציילען פון די גרויליקייטען וויי אזוי מען האָט קליינע קינדער געמאָרדעט, אין ברענענדיגע הייזער זיי געוואָרפען, ווי אזוי מען האָט פרויען און זקנים געוויזט קברים

פאר זיך צוגראָבען, אָט די מענשען וועלכע האָבען חדשים און יאָהרען זיך אויסבאַהאַלטען אין בונקערס, (אַזעלכע שוץ-גריבער), אין קעלערס, וועלכע האָבען פערגעסען דעם חילוק צווישען טאָג און נאכט, וועו זיי דערציילען איבער די גרויליקייטען, פעהלט זיי וועדטער דעם גאנצען פּיין און די אלע יסורים אויסצודריקען. מען דארף די פעדער פון א נייעם נביא, פון א נייעם ירמיהו וועלכער זאל אין א מענשליכער שפּראך פאראיביגען דאָם, וואס איז פאָרגעקומען בשעת דער דייטשער אָקופּאציע. שנאה פון ווילדע רויבער, פון אלטע פּאָגראָמשטשיקעס, וועלכע האָבען אין פּאָגראָם-טראָדיציע נאָך פון גזירות ת"ח... צוזאמען מיט קאלטער אויסגערעכענטקייט פון דייטשער „קולטור-טעכניק", וועלכע האָבען די נייעסטע מיטלען פון ציוויליזאציע און טעכניק אויסגענוצט בכדי אונבעוואפענטע סקנים, פרויען און קינדער אויסצומאָרדען.

„די שטאָט גלינע עקזיסטירט נישט מעהר, עס שטעהען צעהנדלינג הייזער אלם א זכר; די הייזער האָט מען פערקויפט און די ארומיגע בעפעלקערונג האָט זיי צענומען אויף בוי-מאטעריאל. פון גלינער אידען זיינען פערבליבען נאָר יתומים, א גאנצע פאמיליע איז נישט צו געפינען. דאָ איז פערבליבען פון איין משפּחה א קינד אָן עלטערן, דאָרטען א מוטער אָן א מאן און קינדער. א גרויסער טייל פון די איבערגעבליבענע האָבען זיך געראטעוועט א דאנק דעם, וואס זיי זיינען געווען אין דער רוסישער ארמיי, אנדערע זיינען אנטלאָפען קיין רוסלאנד."

דר. בערטא מעהלמאן-ראָטאָוואַ.

וואַרשא, דעם 14טען אָקטאָבער, 1945

בריוו פון שלום קאַנענער

„כאטשבע איך בין שוין דרייי וואכען פרייי איז דאָס דער ערשטער בריוו וואס איך שרייב. איך בין אזוי צובראָכען פון דעם גרויסען אומגליק, אז איך בין אין דער אמת'ן נישט געווען אימשטאנד צו שרייבען. עס איז מיר אליין שווער צו גלויבען אז איך, מיין פרוי און מיין יונגער זוהן האָבען איבערגעלעבט די צייט פון די היטלער מערדער. מיין עלטערער זוהן איז ענטלאָפען קיין רומעניען אויף ארישע פּאָפּירען. ער איז דעמאָלט אלט געווען 16 יאָהר. איך האָף צו גאָט אז ער איז גראטעוועט און אז ער לעבט. דערווייל ווייסען מיר נאָרנישט פון איהם. מיר זיינען געבליבען מיט דעם נאָקעטען לעבען. אויסער דעם פערמאָגען מיר גאָרנישט. מיר זיינען גליקליך צו לעבען און צו קענען זעהן די מפּלה פון היטלער מיט זיין מערדערבאנדע.

„קיין מענשליכע פאנטאזיע קען זיך עס נישט פאָרשטעלען וואס זיי האָבען געטוען צו אונז. יעדע סעקונדע איז מיט אונז געשעהען ניסים. פאר דריי יאָהר זיינען מיר ארומגעגאַנגען אויף דער ערד מיט א טויט-אורטייל איבער אונז. פון אונזער גאנצער פאמיליע אין ווישניאן (א דאָרף נישט ווייט פון גליניאנע) איז נאָר אהרן׳ס שנור לעבען געבליבען. פון אלע קאַנערם וועלכע האָבען געלעבט אין לעמבערג, און אין דער ארומיגער געגענד איז קיינער נישט געבליבען לעבען. קיינער איז נישט לעבען געבליבען פון מיין פרוי׳ס משפּחה (אויסער משה רובענשטיין וועלכער האָט זיך שפּעטער אָפּגעזוכט. זעה זיין בריוו. ה״ה). משה רובענשטיינס פרוי און אויך זיין ברודער נחים מיט זיין פרוי זיינען מיט גרויס אַנשטרענגונג געווענען באַהאלטען ביז דעם 15טען יוני, 1944, און דעמאָלט זיינען זיי אריינגעפאלען אין די הענד פון די גרויזאמע מערדער. משה׳ס פרוי האָט גלייך זיך פאר׳סמ׳ט, און די איבעריגע זיינען אוועקגענומען געוואָרען אין א קעמפּ ערגעץ לעבען קראקוי, און מ׳האָט זיי אלע דאָרטען אויפגעהאנגען. פאר׳ן טויט האָבען די נאצים זיי שרעקליך געפּייניגט, קיינער וואָס האָט עס אליין מיט זיינע אויגען נעזעהן קען זיך קיינמאל נישט פאָרשטעלען, אָדער אפילו גלויבען די שויערליכקייטען פון די פערברעכען וואס די בעסטיעס האָבען צו אונז געטאָהן.

„זיי האָבען אונז געשלאָגען, זיי האבען אונז בארויבט, זיי האבען אונז געמאָרדעט, זיי האָבען אונז דערטראָנקען, זיי האבען לעבעדיגערהייט פארברענט אונזערע קינדער — און ווען זיי האָבען דאָס געטאָהן האָבען זיי געצוואונגען אידישע קלעזמער אז זיי זאלען צושפּילען — בשעת די שרעקליכסטע גרויזאמקייטען זיינען פון די נאצישע-מערדער באַגאַנגען געוואָרען. פאר ניין מאָנאַטען האָב איך געלעבט אין א פארמאכטע „געטא״ אונטער די שווערסטע אונמענשליבע שרעקליכסטע באדינגונגען.

„זיי האָבען צווישען אונז געשאפען א קינסטליכען טיפוס און האָבען אונז געצוואונגען צו זיין 15 מענשען צוואמען אין א צימער די גרויס פון 14 סקווער מעטער. מיט א הויבער טעמפּעראטור פון 40 גראד. (איבער הונדערט און פיער פאָרנטס). קראנק פון טיפוס האָבען מיר געמוזט געהן טוען שקלאווען ארבייט, ווייל — די וועלכע האָבען זיך נישט געקענט אויסהייבען פונ׳ם בעט האָט מען באלד דער׳הרג׳עט. קראנק מיט שווערען טיפוס האָב איך געמוזט ארבייטען.

„וען איך זאל קענען שרייבען כסדר וואלט איך אלץ נישט געקענט דערצעהלען פון דעם ראנגלען זיך מיט׳ן טויט, וואס מיר זיינען דורכגעגאנגען.

„ביז צום סוף מאי 1943 בין איך געווען אין דער געטא. מיין פרוי און אינגעל זיינען געווען באהאלטען ביי א פוילישער פאמיליע. אין מאי 1943 האָט מען די געטא אויפגעלייזט און איך האָב מיט ניסים געקענט ענטלויפען און זיך דערשלאָגען צו דער פוילישער פאמיליע וואו מיין פרוי מיט דעם אינגעל זיינען געווען, דאָרטען בין איך פערבליבען ביז די רויטע ארמיי איז אָנגעקומען און אונז באפרייט.

פאר 14 חדשים זיינען מיר דורכגענאנגען די שווערסטע לײדען און באהעלטענישען. אין די קאלטעווינטערען זיך געוואלגערט אין דרויסען, מיר האָבען זיך דערהאלטען ביים לעבען מיט קאלטע בולבעס אויב מיר האָבען אזוינע געפונען...

„אזוי שנעל ווי איך וועל אביסעל קומען צו מיין געזונד, וועל איך נאָך שרייבען וועגען אונזערע איבערלעבונגען, צרות און פייניגונגען".

שלום קאנענער.

לעמבערג, אויגוסט דעם 24טען, 1944.

בריוו פון חנה האָכבערג

„עס איז אונמעגליך צו באשרייבען אלעס וואס עס איז געשעהען. דאָס וועט נאָר מעגליך זיין צו טאָהן מינדליך, אָבער טרעף דעם וועל איך אייך איבערגעבען עטליכע קורצע דאטען ווי אזוי די גלעניאנער אידען זיינען ליקווידירט געוואָרען.

„אין די יאָהרען 1941-1942 זיינען די אידען געווען אין גלעניאנע. אין יאָהר 1942 איז געווען די איבערפיהרונג פון די גלעניער אידען קיין פשעמשלאן און אין אנדערע שטעט. דאָרטען האָט מען זיי איינגעשפארט אין קאָנצענטראציע לאגערען און אין געטאָס. נאָכדעם ווי גאליציען איז ערקלערט געוואָרען „יודען פרייי" איז אויך פשעמישלאן אלס די לעצטע שטאָט, יודען-פריי ערקלערט געוואָרען. א סך גלעניאנער אידען צוזאמען מיט אידען פון אנדערע שטעטלאך זיינען אין די גאז-אנשטאלטען פערשיקט געוואָרען.

„די יוגענד איז מיינסטענס געווען אין קאָנצענטראציאָנס-לאָגער. נאָכדעם ווי די אידען זיינען אָפּגעווועזען 6 מאָנאטען אין די לאגערען, איז געקומען א בעפעהל אלע אידען פון די לאגערן צו ליקווידירען. אין אפריל 1943 זיינען די אידען אין די לאגערן אַרויסגעפירט געוואָרען אין וואלד אריין און אלע יונג און אלט דערשאָסען געוואָרען.

„צווישן וואָכען פאר דער ליקווידאציע האָבען זיך א טייל פון די יונגע אידען אָרגאניזירט אין א זעלבסטשוץ, זיך מיט געווער באזאָרגט און ענטלאָפען אין וואלד. צווישען זיי בין איך און מיין איינגעטער ברודער יהודה געווען. אין וואלד זיינען מיר געווען ביז דעם יאָהר 1944. פון אונזער גרופּע פון 60 זיינען פארבליבען נאָר זעקס. איך בין פערוואונדעט געוואָרען און בין פון די דייטשען ענגומען געוואָרען אין געפאנגענשאפט אלס אידישע פארטיזאנערין. א דאנק א דייטשען דאקטאָר בין איך גערעטעוועט געוואָרען. דאן בין איך מיט פאלשע דאָקומענטען וועלכע ער האָט מיר פארזאָרגט נאָך עסטרייך געפאָהרען, דאָרטען בין איך געוועזן ביז צום סוף פון דער מלחמה.

„אין יענער צייט וועט מיר זיינען געווען אין וואלד, זיינען א טייל געווען אין יאקטא-ראוער וואלד. און א טייל זיינען געווען באהאלטען צווישען די גויים. צווישען די וועלכע האבען זיך געפונען דאָרטען איז געווען שלום רובין, מאיר און אהרן וואלף. יחיאל לייגוואנד מיט פרוי און קינד, מלך נאם און ניכטע, דר. שלמה מעהלמאן, פיני נאדלערם זוהן (איז געווען אין דאָרף וויזשלאנע ביי א גוי). אליעזר דאם מיט זיין פרוי, נחום דאם פון קוראוויצע, יצחק קאנער און זיין קליינער ברודער און שוועסטער, א זוהן פון אליהו פון לאשעק מיט זיין פרוי, משה קאנער פון אוניאוו. איך וויים אבער נישט וואם מיט די אלע מענשען איז געשעהן זייט דער צייט וואם איך בין געוואָרען געפאנגען פון די דייטשען.

„איך וויל אויך אין קורצען בעשרייבען וויי אזוי מיין טאטע אהרן האכבערג ז"ל איז דערשאסען געוואָרען. נאָך דער יודענאקציע איז מיין טאטע צוריקגענאנגען פון פשעמישלאנע נאָך גלינינא, דאָרטען האבען איהם די אוקראינישע מיליציאנטען אויף „זיין וואונש" אויף דעם קבר פון זיין פאטער צוזאמען מיט דעם דענטיסט בילליגער דערשאסען. מיין מאמע וועל-כע איז מיט נאָך אידען געווען באהאלטען אין דער גליניאנער שול, איז מיט 5 טעג שפעטער ארויסגעפירט געוואָרען אויף דעם בית-עולם און אלע האָט מען זיי דאָרטען דערשאסען.

„מיין מזל האָט געפירט אז אשר בוכבינדערם א זוהן וועלכער האָט געדיענט אין דער אידישער בריגאדע און האָט זיך גראד געפונען אין עסטרייך, האָט זיך מיט מיר אין מיין לאגע פאראינטערעסירט, נאכדעם וועו איך האָב איהם דערצעהלט פון וואנען איך קום און ווער איך בין. אויף דעם פערלאנג פון זיין טאטען און מרדכי בן יחזקאל האָט ער אלעם געטאָהן מיך צו קענען ברענגען קיין פאלעסטינא. צוערשט האָט ער מיך איבערגעפירט קיין איטאליע, דאר-טען האָט זיין בריגאדע אפטיילונג פאר מיר געזאָרגט, ביז איך בין אוועקגעפאָרען קיין פא-לעסטינא."

חנה האָכבערג

(טאָכטער פון אהרן און רבקה האָכבערג)

ירושלים, י"ד תמוז, תש"ה — 25טען יולי, 1945.

בריוו פון פייגלע ליינוואנט

„סוף חודש אקטאבער, 1942, בין איך ארויס פון גלינע. די לעצטע ווערטער פון זיי-ער געזעגענען זיינען געווען „זעהט אפשר קענט איהר פון דארט, אונז אין אמעריקא עפעס טוען צו ראטעווען כאטש די קליינע קינדער איידער עס איז צו שפעט...

„דאס וואס איהר האט גלעזען אין די צייטונגען איז נישט נאר אמת, נאר מיר האב-בען איבערגעלעבט א סך מעהר אז מען קען נישט ארויסשרייבען דעם גאנצען 100% אמת. עס קען זיך נישט גלויבען אז איך בין אין דער אמת'ן ארויס פון גהינום.

„איך האב זיי מיט 5 וואכען צוריק געלאזט נאך לעבעדיגע. א סך קראנקע און אין די בעטען אויף טיפוס, אבער איך קען ליידער נישט זאגען צו זיי לעבען נאך. די געפאהר איז געווען גרוים, און דער טויט איז געשטאנען פאר זיי יעדע מינוט. די וואך וואס איך בין אווען איז שוין געווען דער באפעהל, אלע מוזען ארויס פון גלינאנע. דער ערשטער פלאץ איז געווען פשעמישלאנע. איך טהו דא וואס עס איז מיר מעגליך צו ברענגען קינדער פון גלינע. אפשר קענט איהר אין אמעריקא עפעס טאהן פאר זיי. וועז איך וועל זיך בערוהיגען און אפרוהען וועל איך מעהר שרייבען."

„צפורה"

יוסף מרדכי ליינוואנד'ס טאכטער)

תל-אביב כ"ה מרחשון, תש"ד.

בריוו פון משה רובינשטיין

„אומפערהאפט בין איך צוריקגעקומען פון קאנצענטראציע לאגער ביי ליפציג. נישט נאר מיינע נאענטסטע, נאר אפילו איך אליין האב מיך אויך גהאלטען פאר א בר מזל. ווי אזוי דאס איז געשעהן וועל איך אמאל דערצעהלען פערזענליך. אבער נישט וויעזנדיג מוז איך אייך איין בילדל שילדערען.

גראד היינט א יאהר האבען זיך אונזערע „בעלי בתים" דערמאנט אז עס איז נאך דא א קבר פון עטליכע טויזענד אידען. נאך פון דער צייט וועז מען האט נאך נישט געברענט. צו דער ארבייט פון אויסגראבען האט מען ווידער גענומען אונז. אלע האבען מיר גלעיטען „פערונקולאזע", איך האב גהאט אויף די הענט 89 טשארקעס (וואונדען). מיט די דאזיגע הענט האב איך גגראבען די מתים, און שטיקערוויז גטראגען אויפ'ן שיטערהויפען.

„19 טעג האט די ארבייט גדויערט. נאכהער האט מען דאס אונטערגעצונדען. די פער-בליבענע ביינער האבען מיר גמאהלען אויף קנאבענמעהל און גפאקט אין זעק. די רעשטלאך האט דער ווינד צובלאזען . . . "

משה רובענשטיין.

קראקוי, אקטאבער, 1945.

בריוו פון רויזע נאַסס

„אונז איז געלונגען פון פשעמישלאנער געטא ביינאכט 12 אזייגער צו אנטלויפען קיין גלינע, און דאָרט נישט וויסענדיג וואו מיר זאָלען זיך באהאלטען פאר די מערדער, וויל דער טויט איז יעדען געווען פאר די אויגען, זיינען מיר ביי דערנאכט געגאנגען צו אונזער שכן הופאָלאָווסקי, און דאָרטען 14 מאָנאטען אויף דעם בוידעם אין שווערע קעמפע מיט דעם הונגער געזעסען. וועו מיר זיינען ענדליך בעפרייט געוואָרען, און מיר זיינען ארויסגעגאנגען, האָבען מיר מעהר ווי א גרויסען פּלאץ נישט געטראָפען אין גלינע. אונזערע ליבסטע בעסטע און שענסטע מעהר נישט געטראָפען, און מיר וועלען מעהר זיי נישט זעהן, וויל יעדער מיט אן אנדערען איז טויט. זאָלסט נישט מיינען דאָס רייכע אדער קלוגע זיינען געבליבען לעבען און מיר זיינען פון די צופעליגע, וויל קיין געלד זיך צו רעטטען האָבען מיר נישט געהאַט, נאָר צופעליג זיינען מיר צו הופאָלאָווסקין געגאנגען און דאָרט פערבליבען. פון אונזער גלינע וואס האָט געהאט איבער צוויי טויזענד אידען איז געבליבען 25, און פון די 25 זיינען מיר די אייניגע פאמיליע געבליבען. די איבריגע זיינען צו אויסצולנע מענשען פון עטליכע פאמיליעס געבליבען, דאָס רעשט איז דורך די שרעקליכע היטלעריסטישע מערדער מיט שרעקליכע טויטען פון דער וועלט געגאנגען".

רוזה נאַס

(יענטע נאס טאָכטער)

בייטאָן, דעם 8טען נאָוועמבער, 1945

בריוו פון חיה קאַננער

„די עטליכע גלינער אידען וועלכע האָבען זיך גערעטעוועט פון די רצחנים׳ס הענט, זיי זיינען געווען אויסבאהאלטען אין וואלד לעבען זשענאָוו. די פוילישע גויים פון דעם דאָרף האָבען זיי באזאָרגט מיט שפייז. וועו זיי זיינען ענטלאָפען אין דעם וואלד אריין אין מאי, 1943, זיינען זיי געווען א גרעסערע גרופע פון יונגע אידען. אבער זייער שטענדיגע מלחמה מיט די אוקראינער האָט זייערע רייהען שיטערער געמאכט. א סך פון אונזערע יונגע זיהן און טעכטער זיינען געלעגען טויטע נישט באגראבענע, און זיינען געווען דאָס מאָלצייט פאר די ווילדראַנעס און הינט פון דער גאנצער געגענד. . .

„אפילו איצט איז נישט מעגליך א טייל פון די הרוגים צו ברענגען צו קבר-ישראל, אז עס זאָל נישט זיין א נייער קרבן.

„אזוי איז פון די אוקראינער אויף דעם וועג קיין לעמבערג דער־הרג־עט געוואָרען אברהם „ציגיינער", יאָסעל באם זוהן, וואס איז באפריידט געוואָרען פון דער רויטער ארמיי.

„ווי איהר וועט זעהן פון דער ליסטע זיינען די קליינע צאָהל פון דעם שארית הפליטה צוזייט און צושפּרייט, אפילו די, וועלכע זיינען נאָך איצט אין גליניאנע וועלען באלד אוועק פון דאָרטען, צו דער מעריב געגענד. איהר אין אמעריקא, זייט איצט די ק״ק גליניאנע. אין אייראָפּא עקזיסטירט זי מעהר נישט. די אידען פונ׳ם שטעטעל זיינען דערשטיקט, די הייזער צושטערט, דאָס בית-עולם צואָקערט. איך וויים נישט ווי אזוי די שול איז געבליבען שטעהן גאנץ, אבער מען האָט פון איהר געמאכט עס-צימערן. — דאָס בעסטע וואס איהר קענט פאר אונז טוען איז צו געבען א מעגליכקייט די לעבעדיגע פארבליבענע צו אנטלויפען פון דאנען, פון אייראָפּא, ווייל כאָטשבע היטלער איז שוין באזיגט, לעבט נאָך זיין שאָטען אין די „אריאר". זיי האָבען פון אונז אפילו צוגענומען אונזער גליובען אין גאָט... אין יושר, און אין מענשליכער ווירדע.

מען קען גיכער דערווארטען רחמנות און פערגיטיגונג פון א דייטש, אבער קיינמאָל נישט פון אן אוקראינער מיליציאנט. זיי האָבען אונזערע לעבעדיגע קליינע קינדער געוואָר-פען אין די ברענענדיגע הייזער, און דערביי געזונגען און געטאַנצט ארום זיי.

זיי האָבען די קעפלאָך פון אונזערע קינדער צושמעטערט אָן די שטיינער אזוי אז דער מאָרך האָט ארויסגעזעצט, און איצט איז די וועלט גרייט פערגעסען און פערגעבען די מערדער".

חיה קאנער־ראָטה

(די טאָכטער פון יעקב ראָטה)

קראקוי, אָקטאָבער דעם 25טען, 1945.

צווייטער בריוו פון אינזשעניר ש. שפייזער־נוסבוים

„מיט א שווער געמיט ענטפער איך אויף אייער בקשה. וואס קען מען שרייבען וועגן אייגצעלנע מענשען — נאָך אזא שרעקליך אומגליק וואס האָט געטראָפען הונדערטע טויזענדער, יאָ מיליאָנען פון אונזער פאָלק. איהר ארימע מענשען וואס איהר האָט נאָר פון דעם אלעמען גערעטעט, וואָס איהר אליין האָט עס נישט מיט אייערע אויגען געזעהען און נישט דורכגעלעבט — גלויבט נישט, קענט נישט גלויבען, אז עס האָט אין היינטיגער צייט געקענט אזוינס געשעהן. איהר געדענקט נאָך דאָס שטעטעל מיט איהרע הארציגע מענשען: פון גלינע, אבער — נישטאָ מעהר קיינער — !

איך קען אייך צוגעבען צו דעם שוין אין מיינע פריהריגע באשרייבונגען אז איך האָב באקומען א בריוו פון מיינער א באקאנטער קריסטין, זי שרייבט מיר, „אז עס איז אפילו אין דעם לעצטען ארבייטס־לאגער קיינער נישט געבליבען. אלץ איז נידערגעשאָסען געוואָרען.“ זיי האָבען אין וואלד לעבען פשוטישלאנע געמוזט אליין אויסגראָבען גריבער און דאן א רייהע נאָך א רייהע מיט שמע־ישראל און אבינו מלכנו אויף די ליפען געפאלען טויט.

„עס זיינען אויך געווען פעלע ווי אונזערע אידען האָבען זיך אקעגענגעשטעלט און געמאכט די מערדער צו באצאָהלען מיט זייער לעבען פאר דעם וואס זיי האָבען צו אונז געטאָן: פון די קאנצרס אוים פאָדהאָיטשיק אין אלפערדאָווקע (צוויי דערפער נישט ווייט פון ש׳ם שטעטעל) דערצעהלט מען וואונדער פון גבורה׳שאפט און איבערגעבענהייט פאר דער אידישער זאך קעגען דעם שונא. זיי האָבען אין די וועלדער פון קראָסענקא — כאנאָטשאָוו — לאָהאָדאָוו. (אלע אין דער געגענד נישט ווייט פונ׳ם שטעטעל) ארגאניזירט פאָרטיזאנער און האָבען די דייטשען פילע פארלוסטען און לוידען פערשאפט.

„שוין זייענדיג אין ווארשע האָט מען מיר דערצעהלט דר. ווישינסקי א פאָליאק פון ווישנאנע אז אין יאהר 1942 האָבען די פויערען פון דער געגענד דערצעהלט אז די דייטשען האָבען מורא פאר די אידישע פאָרטיזאנען און קענען זיי נישט בייקומען. און אין יאָהר 1943-1944 האָב איך אין דער פוילישער אונטערערדישער צייטונג צווי מאָל געלעזען בעריכטע וועגען אוקראינישע איבערפאלען אויף דעם דאָרף כאנאָטשאָוו. דריי מאָל האָבען די מערדער געשטורמט דאָס דאָרף און תמיד זיינען זיי אָפּגעשלאָגען געוואָרען, — וויל — די כאנאָווי־טשער גוים האָבען געהאט די הילף פון די אידישע פאָרטיזאנער אין די וועלדער...

„פון די גלײניאנער פערדהענדלער פון דער משפחה נחום דאָם דערצעהלט מען אז זיי האָבען א מחנה פון 40 מענשען, זיך אויסגענראָבען א בונקער (אזא שיץ-גרוב) אין וואלד ביי באָרדאנאָווקע (א דאָרף לעבען גלײניאנע) זיך באזאָרגט מיט שפּייז און דעם בונקער אזוי פארמאסקירט אז מען האָט א לאנגע צייט פון זיי נישט געוואוסט, אָבער די ארומיגע דאָרפישע שקצים האָבען זיי מיט דער צייט יאָ אויסגעפונען, און געמאַכט אויף זיי איבערפעלע. זיי האָבען זיך א שטיק צייט העלדיש פארטיידיגט, ביז זיי האבען געמוזט אונטערלעגען דער גרויסער איבערמאכט..."

אינזשעניר ש. שפּייזער־נוסבוים.

וואַרשע, דעם 23טען דעצעמבער, 1945

בריוו פון איידא האלפערן־געזונט

„ווי איהר ווייסט שוין בין איך, מיין מאן און קינד לעבען געבליבען. — מיט טיפען וויייטאָג קען איך אייך זאָגען אז פון מיין פאַמיליע איז א חוץ אונז קיינער נישט געבליבען לעבען.

„מיין טאַטע איז געשטאָרבען, די מאַמע מיינע איז פון די אוקראינער דערמאָרדעט געוואָרען. מיינע בריידער, סאָלא יונקאָ מיט זייערע קינדער זיינען פון די דייטשען דערשאָסען געוואָרען אויף דעם בית עולם. —

„מיר האָבען איבערגעלעבט א שרעקליכע צייט. מיר זיינען לעבען געבליבען עפּעס ווי דורך א נס. — איך בין געווען באהאלטען ביי א פויער, שפּעטער זיך באהאלטען אין די וועלדער. מיין מאן איז געווען אין א קאָנצענטראציע לאגער. ער איז פון דעם קאָנצענטראַציע לאגער ענטלאָפען און איין נאַט וויייסט ווי אזוי מיר האָבען זיך עפּעס צונויפגעטראָפען. אפשר וועל איך אמאָל קענען דערציילען מינדליך וועגען די צרות און פיינגונגען, וואס מיר זיינען דורכגענאַנגען.

„מיר וואָלטען געוואָלט זיך ערגעץ קענען צו באַשטאַטען (באזעצען) אויף א זיכערען אָרט, אזוי אז מיר זאָלען זיין זיכער מיט דעם מאָרגען — מיר שרייבען דאריבער, טוט וואס איהר קענט און שיקט אונז די פּאַפּירען".

איידא (האלפערן) געזונט

(די טאָכטער פון יוהר און רויזע האלפערן)

וואלבזשיך — ביאלי קאמיען, אָקטאָבער דעם 2טען, 1946

צוויטער בריוו פון דר. בערטא מעהלמאן-ראָטה

„עס טוט מיר וועה וואס אין יערען בריוו מיינעם מוז איך ווידער שרייבען דאָס זעלבע, וועגען דעם גרויסען אומגליק וואס האָט געטראָפען די אידען פון פוילען און מיט זיי אונזערע גאָר נאָענטע, אונזערע אייגענע. פון דער גאנצער משפחה אונזערע וועלכע איז אמאָל אזוי גרוים געווען זייט איהר דאָרטען אין אמעריקא און איך אליין, איינע אליין. — פון ווייטערע קרובים די קוזינע בערטא פאָגעלפאנגער מיט איהר קינד און געניא מיט איהר מאן און קינד. איך בין ארוים מיט'ן לעבען וויל מען האָט מיך עוואקואירט קיין רוסלאנד. וועו איך בין אווען קיין רוסלאנד איז מיין אינגאלע געווען ביי מיינע עלטערן לעבען לעמבערג. מיין מאן איז נאָך געשטאָרבען ביים אָנהויב פון דער מלחמה. איך באטראכט נישט פאר א גליק וואס איך בין ניצול געוואָרען, וויל יעדען נאָהענטען האָב איך פערלוירען און געבליבען בין איך עלענד אליין.

„צוזאמען מיט מיין קינד איז אויך מיין מוטער אומגעקומען. וועו זי איז מיט איהם ענט-לאפען פונ'ם געטא. אויף דעם וועג פון דאָרט האָט מען זיי דערמאָרדעט. דעם פאָטער מיינעם האָבען זיי דער'הרג'עט אין לאגער פון בעלזעץ. מיין ברודער האָט נאָך ביז 1944 גע-לעבט און מיט זיין פרוי און קינד אויסבאהאלטען אין וואלד. דאָן האָבען זיי איהם דערמו-טשעט אויף טויט, די אוקראינער פון ראָזווארען (א דאָרף לעבען גלינאנע). דאָס איז געשעהן אין וואלד אויסער דער שטאָט. דאָרטען האָבען די אוקראינער מערדער דערמאָרדעט דר. שלמה מעהלמאן. שלמה'ס פרוי און קינדער האָבען די שכנים אויסגענעבען צו די דייטשען, זיי זיינען שוין מעהר קיין לעבעדיגע ארוים . . .

חייה מעהלמאן מיט איהר מאן און צוויי טעכטער זיינען אומגעקומען אין זבאראזש. דער אָנקעל דוב (בעזשע) מעהלמאן האָט זיך לאנגע חדשים געמאָטערט אין לעמבערגער געטא, דאן אין יאנאווער לאגער, ביז זיי האָבען איהם דערמאָרדעט. בעזשע'ס זוהן לעבט אפשר ערגעץ (ער געפינט זיך אין איטאליע. ה"ה), אָבער זיין פרוי האָבען זיי דערמאָרדעט. ישראל האָכבערג האָט זיך געגומען דאָס לעבען, זיין פרוי בייל'ע מיט אלע קינדער זיינען אומ-געקומען.

„גאָר וועניג האָבען זיך פון שטעטעל נעראטעוועט. אויך פון דער גרויסער משפחה מנשה פאָגעלפאנגער איז נאָר געבליבען לעבען בייל'ע. איהר ברודער יעקב פ"פ. איז פון וואר-שאווער אויסווואורפען איבערגעגעבען געוואָרען צו דער נעסטאפּא. יעקב'ס פרוי מיט דער טאָכטער זייערער זיינען אויך דערמאָרדעט געוואָרען נאָך דעם וואַרשאווער אויפשטאנד. רויזע, דרעזעל, חייה מיט איהרע קינדער זיינען אלע אומגעקומען. דאָס איז דער סך הכל פון דער משפחה.

אונזער גורל פון לעבען געבליבענע איידען איז דאָ זעהר שווער. צו א שטאַרקען סם האָט היטלער דאָ אריינגעגאָסען, צעהנדליגער יאהרען וועט נעמען אָט דעם סם צו פערניכטען.

שטעלט זיך די פראגע, וואו קענען מיר ענטלויפען? לעבען מיר דאפיר פון טאָג צו טאָג מיט איין געדאנק אוועק פון דאנען, איין טרייסט איז געבליבען און דאָס איז וואָס מען האָט צו וועמען צו שרייבען".

דר. בערטא מעהלמאן-ראָטה
(גרשון מעהלמאנ'ס טאָכטער)

וואַרשע, אויגוסט 13טען, 1945.

בריוו פון מאקס פארנאם-סאפראן

„פון אונזערע נאענטסטע איז קיינער נישטא: פון רעגינאם נאענטסטע איז קיינער נישט געבליבען לעבען: פון אבי׳ם אויך קיינער נישט. עס זיינען געבליבען איינצעלנע מענשען פון ווייטע קרובים. אין פּאהאַרליץ איז חיים משה ווייטץ איינער אליין געבליבען פון זיין פאמיליע. אונזערע עלטערען לעבען נישט מעהר; זיי זיינען אומגעבראכט געוואָרען אין יאָהר 1943 אין מאָנאט מאי, צוזאַמען מיט טויזענדער אידען אין וואלד לעבען פּרעמישלאנע.

„רחמיאל בוים, קאָפּעל ריכטער, לייב ווינטרויב, שלמה ווייטץ, האָבען די דייטשען געשאָסען אין יאהר 1941.

„דברה׳ן האָט מען ג׳הרג׳עט אין וואלד און מאָנציקען אין לאנער. עס זיינען דאָרטען זעהר וועניג מענשען לעבען געבליבען. שיינדעלע איז ענטלאָפען אין קראסיענקא וואלד און זיך אויסבאהאלטען, און ביי אן אבלאווע אין דעם וואלד האָבען זי די דייטשען דערשאָסען. פון די בערגערם איז אויך קיינער נישט געבליבען. אָנקעל קאנער און זיין שוועסטער רבקה ג׳הרג׳עט.

מאקס פארנאם־סאפראן

דזורום, ק. ס. ס. ר.

די אויבּיגע ציטאטען זיינען פון קארטלאך געשריבען צו זיינע קרובים אין ברוקלין. — 15טען נאָוו., 1944, 18טען דעצ., 1944, 27טען פעב., 1945.

עס קען זיין אז איצט איז אפשר דער סך־הכל אנדערש... מיר ווילען האָפען אז פון די אויסגערעטענטע לעבען א סך פון זיי. הלואי! ה״ה.

צווייטער בריוו פון חנה האָכבערג:

„איך האָב אייער בריעף ערהאלטען, אבער אויף אקערע פראגען איז זעהר שווער צו ענטפערען. — — —

דער גרויסער שהנער זוהן פון אהרן צאנג בעניו, איז געווען אין קאָרוויץ אין איין קאָנצענטראציע לאגער וואו ער איז פון איין אויטאָ פערוואונדעט געוואָרען. האָט מען איהם איבערגעפיהרט קיין פּרעמישלאנער שפיטאָל, און דאָרטען אויפ׳ן אָרט אנשטאט צו היילען, האָט מען איהם דערשאָסען, דאָס איז געווען דעם 4טען דעצעמבער, 1942.

„מעהרערע פון די געזונטע אידען פון גליניאנע האָט מען געפירט קיין בעלזיץ צום פאַרגאזען. זיין פרוי מיט׳ן קינד און שוועסטער האָט מען פארגאזט אין יאהר 1943, מאי דעם 23טען, מיט אלע איבריגע גליניאנער.

„זעלינג צאנג מיט דער גאנצער פאמיליע בייטעל, איז נאָך בוסק אין געטאָ אויסגעוויידעלט געוואָרען. זיי האָט מען פערניכטעט דעם 22טען מאי, 1943.

„איך וויים אז דאָס שרייב איך האַרט און טרוקען, אָבער אזוי איז עס — געשעהען...״

חנה האָכבערג

חיפה, דעם 22טען מערץ, 1946.

אונזער חיים-שטעטעל גליניאַנע (גלינע)

פון חנוך בן חנה (פּאַלאַבאָרדאָ.)

אין די לעצטע צייטען גיבען אונז די צייטונגען אוּן בריוו געשריבען פון לעבעדיגע גליניאַנער (גלינער) אוּן דאַרפּם אידען צו וויסען אז גליניאַנע איז געוואָרען „יודענריין". געוווּנדערט יאַהר, היינט — מעהר ניטאָ.

מיר איז עם נישט מעגליך זיך פאַרצושטעלען גליניאַנע אָן אידען, אוּן אזוי ווי דאָס שטעטעל גופא מיט איהרע בנינים, מיט איהרע גאַסען אוּן געסלאַך איז מיין „איך" אויך דאַרטען, עס איז נישטאָ דער המן ווי אזוי ער זאל זיך נישט רופען, וואס זאָל דעם „איך" מיינעם פון דאַרטען קענען פאַרטריבען. איך בין דאַרטען מיט מיינע פאַנטאַזיעס פון די אינגלישע יאָהרען... איך בין דאַרטען מיט די געשטאַלטען פון מיינע זיידע, באָבע, מאַטע מאמע ז"ל, מיט דער גאַנצער משפּחה מיינער. מיט דער שול, בתי-מדרשים, קלויז, אלע שולאכלאך, מיט דעם חיליגען אָרט, אוּן מיט אלע מיינע חברים אוּן פרייַנד. אוּן אזוי פיהלען אויך אלע מיינע היגע לאַנדסלייט, ווייל וועַן עס וואָלט געווען אַנדערש, וואָלטען אונזערע יזגענד-יאָהרען, אונזערע אלע זכרונות וועגען דעם שטעטעל אוּן איהרע איינוואוינער געווען ווי פון מענשען וועלכע זיינען גאָר קיינמאָל נישט געבוירען געוואָרען... פון עפּעס אזוינע מאַדנע באשעפענישען וואס זיינען פון ערגיץ אראָפּגע-פאַלען ווי פון דער לופט...

פאַרוואָס עפּעס איז אונז דאָס שטעטעל גליניאַנע מעהר ליב אוּן טייערער ווי אלע אונזערע שטעט אוּן שטעטלאך? פאַרוואָס זיינען מיר מעהר פאַראינטערעסירט אין דעם וואס עס איז פאַרגעקומען אין דעם שטעטעל, אוּן מיט די גליניאַנער אידען, מעהר ווי מיט די אלע מיליאָנען אידען וועלכע זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען פון די נאַצישע מערדער? פאַרוואס זיינען מיר באַרייט צו העלפען מיט אלע מעגליכקייטען די לעבען-געבליבענע אידען פון גליניאַנע אוּן די ארומיגע דערפער מעהר ווי די אלע אַנדערע פון די שארית-הפּליטה? דער ענטפער איז, אז כאָטשבע א סך פון אונזערע לאַנדסלייט געפינען זיך שוין דאָ אין אונזער פרייער אמעריקא, וועו פּופּציג יאָהר, וועו פּערציג, וועו דרייסיג, וועו צוואַנציג יאָהר, אוּן נאָר עטליכע געצעהלטע לאַנדסלייט געפינען זיך אין לאַנד וועניגער ווי צעהן יאָהר, איז עס אבער א פאקט אז כמעט אלע

מאָל, ביי יעדער גרויסען אָדער קליינעם צונויפקום, שוין אָפּגערעדט ביי פאמיליע צו־נויפקומען, רעדען מיר וועגען דער אלטער היים — „אונזער היים". וועז מיר זאָגען אַרויס דאָס וואָרט אין „דער היים" לעבען מיר דורך גייסטיגע מאָמענטען פון פרייד, צרות, שרעק און טרויער. מיר רעדען, אליין אפשר נישט וויל־ענדיג פון אונזער אלטער היים מיט א פערבאָרגענער בענקשאפט נאָך עפעס וואס מיר קענען נישט אויסדריקען אין ווערטער, מען קען נישט אפילו פערגלייכען אונזער לעבען דאָ מיט דעם לעבען וואס מיר האָבען געהאט דאָרטען...

און וועז עס קומט דאָרטען אָן א צייט פון אומגליק — איבערהויפט די צייט פון דעם איצטיגען חורבן דאָרטען, טילען מיר זיך דאָ איינער צום אנדערען, ווייל מיר דענ־קען און ערווארטען אז אלע צוזאמען וועלען מיר אפשר בעסער קענען באקומען אָן ענטפער אויף דער פראגע וועלכע נאָגט און עגבערט יעדענס הארץ און מוח בייטאָג און ביינאכט... דאָס איז דערפאר ווייל מיר זיינען דאָרטען געבוירען, ערצויגען און דאָרטען איבערגעלאָזען אונזערע טייערסטע און ליבסטע, דאָרטען אין אונזער אלטער היים איז אונזער וואורצעל, אונזער שטאָם.

אין די ווייטערע שורות וועל איך אין קורצען איבערגעבען עטליכע היסטאָריש געווארענע דאטען און שילדערונגען. אזוי אז סיי אונזערע היגע געבוירענע קינדער (וועז זיי וועלען קענען און וועלען) און סיי פרעמדע זאָלען וויסען אז מיר דאָ זיינען נישט עפעס גלאט אראָפּגעפאלען פונ׳ם הימעל, נאָר אז מיר האָבען גע׳ירש׳ענט פון אונ־זערע עלטערען און עלטערס עלטערען א טראָדיציע, נאַציאָנאלעס באָוואוסטזיין און א היסטאָרישען ציעל. — מיר האָבען דאָרטען געטרונקען פון די גייסטיגע קוואלען (וועד מעהר, וועד וועניגער) פון אונזערע פאָלקס אוצרות וואס האָט אונז געגעבען די האפט און קראפט מיטצוהעלפען אין דער אויפבויאונג און אָנהאלטען דאָס פולסירענ־דיגע היגע אידישע לעבען, וואס איז פאר אונז א פרייד און א שטאָלץ.

כדי דאָס דאָ דערציילטע וועגען דעם עקאָנאָמישען און גייסטיגען לעבען פון דער ק״ק גליניאנע, זאל אין זיך האָבען א מעהר היסטאָרישען ווערט, וועל איך ווייטער ברענגען עטליכע היסטאָרישע דאטומס און קורצע אָנווייזונגען וועגען דעם לעבען פון די גליניאנער אידען אין די לעצטע עטליכע דורות, ביז צו דעם טרויעריגען דאטום פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, פון וועלכע די בריוו אין דעם ביכעל דערציילען. — —

די עקאָנאָמישע לאגע פון׳ם שטעטל:

דאָס שטעטל גליניאנע, אָדער בעסער באקאנט אין דער גאנצער געגענד אונטער דעם נאָמען ג ל י נ ע, איז געגען אנדערע תחום־שבת׳דיגע שטעטלאך כמעט גלוזען א גרויסע שטאָט, געפינט זיך אין מזרח־גאליציען אויף דער באהנליניע לעמבערג־בראָד. איז א פיער מייל פון דער הויפטשטאָט לעמבערג, אין דער געאָגראפישער לאגע צווישען פרעמישלאן, זלאָצאָוו, בוסק, בראָד, יאריטשאָוו, באָבריקא און מיקאָלאַיעוו, צווישען א רייהע פון דערפער אין וועלכע עס האָבען געוואוינט מעהרערע אידישע פאמיליעס.

די גאנצע באפעלקערונג האָט ביז 1939 געצעהלט עפּעס מעהר ווי זעקס טויזענד, צווישען וועלכע עס האָבען זיך געפונען נאָענט צו צוויי־טויזענט אידישע נפשות. פּאָליטיש איז גליניאנע אונטער דער פּשעמישלאנער סטאָראָסטווא. אין העכערע קרימינעלע פּראָצעסען האָט גלינע געמוזט אָנקומען קיין זלאָצאָוו. די גויאישע באָפעלקערונג פון׳ם שטעטל האָבען דאָס מעהרסטע געוואוינט ביי די ברעגען פון דעם שטעטל, ווי זארובלע, זאסטאוויץ, מילינקאָך, באהולקע און אין זאמאָשצע. דאָס וואס מיר באָצייכענען מיט דעם נאָמען שטעטל, איז עס נישט די גויאישע גאסען און געסלאך מיט זייערע שטיבלאך, שטאָלען און סטאָדאָלעם, גאָרטענס און פעלדער, נאָר פאר אונז איז דאָס גענוג דער מארק מיט די בעלי בתי׳שע הייזער און געוועלבען. די קליינטען — קרומען וואו מען פארקויפט שניט־וואָרע, גאלאנטעריע, אייזענוואָרג, לעדער און טוך; מיט די זיצערקעס אין בוידלאך, וואו מען פארקויפט ברויט, געבעקס, אויבסען, צוקערקעס און אנדערע שאר־ירקות׳ן, — דער פרייער פלאץ אין מיטען מארק וואס מ׳האָט גערופען „דער רינג". די גרויסע שול מיט דעם שניידערישען שולאכעל און די ווייבערישע־שול. די קלויז, דאָס שטעטישע בית המדרש, ר׳ לייזער׳ס שולאכעל, מיט אלע אָרומיגע גאסען און געסלאך. די גאס ביים טייך וואו עס איז געווען דאָס באָד, דאָס „הקדש", די שעכט־יאטקעס, און לחבדיל דעם רבינס „הויף", די לאנגע גובארניע גאָס, וואו דאָס גאנצע שטעטל פלעגען שבתים און יום טובים שפּאַצירען אויסגעפוצט אין זייערע שבת׳דיגע קליידער, דאָרטען איז אויך געווען די אפּטייק אין וועלכער עס איז געווען א געוום אריינצוקומען. דאָס נייע דילנער קלויסטער, דעם גראפ׳ס רויטע מויער, דאָס גערישט, די זשאָנדאָמערי, דער וועג צום וועלדעל (זאפּוסט) וואו סיי די יוגענד און עלטערע מענשען זיינען שבתים און יומים־טובים אַרויסגעגאנגען צו כאפּען אביסעל פרישע לופט אין דעם סאָסנאָוע וועלדעל — און דער וועג צו דער באהנסטאַציע זאדוואורזשע.

ביי יהודה וואלף׳ס בית המדרש אין מארק*) האָט זיך אָנגעהויבען די קוליקא־ווער גאַם, און דורך דער גאנצער לענג ביז צום דילנער גלח, זיינען געווען זייטען־געסלאך וואו עס האָבען דאָרטען געוואוינט אין צובראָכענע שטיבלאך כמעט דער גרעסטער טייל פון די אָרימע אידען אין שטעטעל. פאר פּסח־צייט האָט מען אין קוליקאָווער גאם מיט די זייטיגע געסלאך געקענט ממש דערטרונקען ווערען אין די גרויסע בלאָטעם. דאָם זעלבע איז אויך געווען אין דער גאם לעבען טייך און אנדערע געסלאך. — אין דער אָנ־דערער זייט פונ׳ם מארק איז געווען די גאם פון פּוילישען קלויסטער מיט די זייטיגע גאסען, דער וועג קיין פּשעמישלאנע. אָם ענדע פון דער גאם איז געווען די שטאָטישע גמינע און — דער וועג צום חיליגען אָרט . . .

*) יהודה וואלף׳ס בית המדרש איז שפּעטער פון הרב ר׳ מאיר שאפּירא איבערגעבויעט געוואָרען פאר דער בני־תורה.

די קריסטליכע באָפּעלקערונג און אין ארום גליניאנע זיינען דאָם מעהרסטע באַ־שטאָנען פון אוקראינער (רוטענער) און נאָר זעהר א קליינע צאָהל פּאָליאקען. די פּאָ־ליאקען זיינען צום גרעסטען טייל געווען די באָאַמטען, גראפען און די באָזיצער פון די פּולוואַרקעס. די אוקראינער האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט באָארבייטען די פעלדער, מיט פרוכט און גרינס גערטנער, און האָבען געהאָדעוועט בהמות און עופות. די גלי־גיאנער אידען זיינען כמעט שטענדיג ביז דער ערשטער וועלט - מלחמה געווען אין גוטע באציאונגען מיט די שטאָטישע און דער ארומיגער קריסטליכער באָפּעל־קערונג. זיי, די גויים אונזערע שכנים, האָבען על פּי רוב זיך פערהאלטען פריינדליך צו די אידען און עס איז געווען שלום ושלוה. יום כּפּור ביינאכט צו כל נדרי, פלעגען מיט יאָהרען צוריק קומען גויים אין שול אריין און זיך פערהאלטען מיט גרויס דרך־ארץ. עס איז אויך געווען א צייט וועז קריסטען פלעגען קומען צום רב, וועז זיי האָבען געהאט א שווערען סיכסוך מיט א אידען און וויי אזוי דער רב האָט גע׳פסק׳נט האָבען די גויים אָנגענומען דעם פּסק־דין.

אָחוץ וואס עס האָט זיך אמאָל געטראָפען אויף א שטעטישען יאריד, אָדער אין דער צייט פון דער אָסענטירונג פאר מיליטער, און די גויים אָדער די רעקרוטען האָבען גע־כאפט אן איבעריגען טרינק בראָנפען, אָדער אזוי זיך צואווערטעלט מיט א אידען, און עס איז געוואָרען א געשלעג אין מארק, אָדער אויף דער טארגאָוויצע, אָבער נאָך איידער די גויים האָבען צייט געהאט זיך צוצספּירען זייערע העמדען, האָבען די אידישע קצבים, טרעגערס און אנדערע וואס קענען געבען קלעפּ, זיי גוט אָנגעבראָכען די ביינער. דאָם

קען מען זאָגען זיינען געווען די איינציגע צוזאמענשטויסען צווישען די אידען די קריס־טען וואס פלעגען זיך טרעפען אין שטעטל... דאָס איז אזוי אָנגענאָגען ביז נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה. אבער אין די יאָהרען פון דער היטלער נאַציסער פּראָפּאגאנדא פון איין זייט און דאָס באַלשעוויסטישע פארנעמען פון דער געגענד פון דער אָנדערער זייט, האָבען זיך די באַציאונגען צווישען די אידען און זייערע שכנים א סך געענדערט צום שלעכטען פאר די אידען.

דאָס שטעטל איז אלט מעהר ווי זעקס הונדערט יאהר. דער נאָמען נעמט זיך פון דעם וואס דער באָדען וואו דאָס שטעטל איז, איז א ליימיגער. געל־ליים קען מען אין שטעטל געפינען אויף יעדען שפּאן. ליים הייסט אין רוטענישׁ הלענע — גלינע. די אידען וואוינען אין דעם שטעטל מעהר ווי דריי הונדערט יאהר, אין דער צייט פון גזרת ת"ח — 1648, זיינען שוין אידען געווען אין גליניאנע (באַשטימט די צייט אוּן דאָס יאהר קען איך נישט אָנגעבען). נאָך מיט קארגע צוויי הונדערט אוּן פופציג יאהר צוריק האָבען שוין די גליניאנער אידען אויפגעבויעט אַ גרויסע שול, וועלכע איז איבער־געבויעט געוואָרען פון א קליינעם הילצערנעם שולאכעל. דאָס איז געווען אין יאָהר 1704, (לויט אן אלטען קהל'שען פּנקס).

אין גלינע האָבען די אידען ווי אין אלע אנדערע שטעטלאך געלעבט פון אזעלבע פּרנסות ווי, קליינע קרעמער, סוחרים, שענקערס, הענדלער, מעקלערס, דאָרפסגייער. געווען — פערשידענע בעלי־מלאכות, מלמדים, באַהעלפערס, שרייבער אין געריכט ביי נאָטאר אוּן אדוואָקאטען. לעהרער, קצבים, פילעריעס, קאָניערים, פערד־הענדלער אוּן מארק זיצערקעס, אוּן סתם אזוינע וואס מען רופט „לופט־מענשען". אויך זיינען געווען בעלי־עגלות וואס האָבען געפירט פאַסאָזשירען פון אוּן צו דער באהנסטאַציע זאָדוואָר־זשע. צעטעל־פירער וואס האָבען געפירט אוּן געבראכט פארשידענע סחורות אוּן פּרא־דוקטען פון קיין לעמבערג. אין גלינע זיינען אויך געווען עטליכע גרוים יעהרליכע יארידעס, אוּן א סך קלענערע יארידים פון וועלכע דאָס שטעטל האָט געהאט צובים־לאך פּרנסה.

אין גליניאנע זיינען געווען עטליכע באַרג אוּן שפּאר קאסעס (בענק) וועלכע זיינען כמעט אלע געווען אין אידישע הענט, אוּן זיי האבען פערליגען גלעט אויך אין די ארומיגע שטעטלאך. צווישען די גליניאנער אידען זיינען אויך געווען עטליכע אי־דישע ערד־פאכטערס וועלכע האָבען געהאלטען אן ארענדע פריצישע פעלדער, פול־ווארקעס. די גליניאנער אידען האָבען אלעס געטאָן, כדי צו פארדינען אויף שבת אוּן

אַ געבעקעל ברויט פאר דער גאנצער וואָך, און צו קענען צאָהלען דעם שכר למוד פאר די קינדער... געווען אזוינע וואס האָבען געטראָגען וואסער צו די רייכע בעלי בתים, געארבייט זומער ביים גראָף אויף די פעלדער פאר 25-30 גרייצער אַ טאָג, פון זונען אויפגאנג ביז זונען אונטערגאנג. געווען לאסט-טרעגער, וועלכע האָבען פאר פיער גרייצער איבערגעטראָגען די שווערסטע מאסע אויף א שטרעקע פון עטליכע גאסען...

און נאָך דעם אלעמען פון דער גאנץ שווערער האַראָוואניע פון דעם וויט גרעסטען טייל פון די גליניאנער איז דאָס שטעטעל (גלייך ווי דער גרעסטער טייל פון די גאלי-ציש שטעטלעך) פאָרט נישט אויסגעהיט געווארען פון צו האָבען צווישען זיך קבצנים, אביונים...

אין די יאָהרען צווישען דער ערשטער און צווייטער וועלט מלחמה האָבען זיך די פארהעלטנעס צווישען די גליניאנער אידען און זייערע גויאישע שכנים די אוקראינער א סך געביטען צום שלעכטען. אין די יאָהרען נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָבען די גליניאנער אידען אויך זיך איבערגעטראָגען אלע מחלוקות'ן און מלחמות צווישען די באָלשעוויקעס און די פאָליאקען, צווישען די אוקראינער און די פאָליאקען. א סך גליניאנער אידען זיינען אין די בלוטיגע קעמפע און פאָגראָמען דער-מאָרדעט און דערשאָסען געווארען. די פערשטארקונג פון דער נאַציאָנאל-שאָווענים-טישע באָוועגונג צווישען די פאָליאקען און אוקראינער, די גרינדונג פון די „קאָלקא-ראָלניצע" און די באָיקאָט לאָזונג פון די פאָליאקען און רוטהענער, „סוואי דאָ סווא-יעגא" (דאָס הייסט, אז אייגענע זאָלען קויפען ביי אייגענע) האָבען רואינירט א סך גליניער אידענס עקזיסטענצען.

אין דער צייט פון דעם סטאָלין-היטלער אָפמאך 1939 — 1941 איז גליניאנע אין גאנצען ארונטערגעקומען אונטער דער קאָמוניסטישער ממשלה. די גליניאנער אידען זיינען אין א סך פאלען געווען דאָס כפרה-הינדעל . . . פאר פרעמדע זינד . . .

בשעת דער איצטיגער צווייטער וועלט מלחמה ווען די דייטשען זיינען באָפאָ-לען רוסלאנד, און די קאָמוניסטען (רוסען) האָבען געמוזט (עוואקירען) פערלאָזען גלי-ניאנע האָבען זיי א סך גליניאנער אידען מיט זיך מיטגעפירט קיין רוסלאנד. וויפיעל פון די גליניאנער אידען לעבען איצט אין רוסלאנד איז שווער צו זאָגען. אונזער שטע-טעל גליניאנע איז זייט אָנהויב פון 1945 אונטער דער סאָוועטישער רעגירונג. און ביז איצט ד. ה. וועו די שורות ווערען געשריבען, קען מען פון דאָרט נישט באקומען קיינע ידיעות צי עס זיינען דאָרטען פארהאנען אידען.

דאָס רעליגיעזע, נאַציאָנאַלע און קולטורעלע לעבן אין גלינע:

* * *

יעדער דור האָט זיינע פיהרער און וואָרטזאָגער, וועמענס ווערטער זיינען כמעט פאר אלעמען דאָס געבאָט פון דער צייט. יעדער דור הויבט אבער נישט אָן פון דאָס ניי, נאָר זיי ווערען בעאיינפלוסט פון די מעשים, טראַדיציעס און שאפען פון די פריהריגע דורות. דאָס לעבן פון איין דור צום צווייטען ווערט געענדערט, אָבער נישט אין בערגערייסען. אזוי איז עס מיט דעם כלל-ישראל און אזוי האָט עס זיך געפיהרט מיט אונזער היים-שטעטל גליניאנע.

דאָס גייסטיגע לעבן פון די אידן אין אונזער שטעטל איז געווען זעהר ריייכעס און פילפארביגעס, דאצו האָט גורם געווען איהר רביים — „גוטע אידן" חסידים, מתנגדים, משכילים און ציוניסטען. יעדע גייסטיגע שטרעבונג אין אידישען לעבן פאר די לעצטע עטליכע דורות האָט געהאט די זכיה צו האבען געטרייע און אין בערגעבענע אידעאליסטען און קעמפער אין דעם שטעטל, סיי געבוירענע און גלינגענער גופא, סיי צוגעקומענע, וועלכע זיינען אין פערשידענע צייטען באקאנט געווארען אלס גרויסע לומדים, דענקער, גייסטיגע פיהרער און וואָרטזאָגער צווישען זעהר א גרויסען קרייז אידען אין גאליציען, פוילען און אין ארץ-ישראל, און אפילו אין אמעריקא. צו מיין גרויסען באַדויערען קען מען זיך דאָ נישט אָפשטעלען אויף דעם גייסטיגען און קולטורעלען לעבן פון די גליניאנער אידען פון דער צייט-אָן וועלכען זיי האָבען זיך באזעצט אין דעם שטעטל. ערשטענס האָב איך פשוט נישט די היסטאָרישע דאָטען און קוועלען, און צווייטענס דערלויבט עס נישט דער באַשרענקטער פלאַץ.

וואָס איך וויל אָבער יאָ פרובירען, איז צו געבען א קורצען איבערבליק איבער אַ צייט פון איבער הונדערט און דרייסיג יאָהר פון דעם רוחניות'דיגען אידישען לעבן אין גליניאנע (גלינע).

נאָך מיט דורות צוריק איז דעם שטעטל גליניאנע געווען באשערט צו האָבען ביי זיך א רבי „א גוטען אידען" פון ר' מאיר'ל פרעמישלאַנער גזע. אין יאָהר 1809 האָט דער רבי ר' מעכעלע א געבוירענער אין רוסלאנד — אן אייניקעל פון דעם גרויסען צדיק הדור ר' מאיר'ל פרעמישלאַנער, און אן אייניקעל פון דעם זלאצאָווער מגיד (וועלכער איז געווען א תלמיד פון דעם בעש"ט) זיך באזעצט אין גלינע און גע-פירט א חסידיש „הויף", געפראווען חסידישע טישען גאנץ ברייטלאך, ווען נישט אפילו אזוי ברייט ווי ביי די אנדערע חסידישע רביים — אין יענע יאָהרען.

און כאָטשבע ר׳ מעכעלע איז נאָך געווען א יונגערמאן, זיינען צו איהם געפאָה־רען א סך חסידים. ער האָט געהאט צוויי זיהן, בצלאל און מאיר׳ל, און א טאָכטער יוכבז׳, וועלכע איז געוואָרען די ווייב פון ר׳ יצחק אליעזר גרינבערג, רב פון גליניאנע. דער רבי ר׳ מעכעלע האָט בשעתו געהאט א גרויסע השפעה (איינפלום) אויף דער פי־רונג סיי פון דעם איינצעלנעם, און סיי אויף דעם גאנצען שטעטעל אידען. ער איז גע־ווען א איד א למדן. געהאט אן איידעלע נשמה און א הארץ וואס האָט מיטגעפיהלט פרעמדע צרות... זיינע חסידים האָבען פון איהם געהאלטען זעהר א סך. בשעת דער מגפה אין שטעטעל, איז דער רבי ר׳ מעכעלע נפטר געוואָרען. דאָס איז געווען דעם צווייטען טאָג חנוכה תרל״ה — 1873.

נאָך דעם רבי ר׳ מעכעלעס טויט איז זיין עלטסטער זוהן בצלאל געוואָרען דער גלינער רבי. ר׳ בצלאל האָט זיך אויפגעפירט אויפ׳ן שטייגער ווי זיין טאָטע, און ווי די רביים פון דער סאדעגאָרא גזע. אָבער שוין נישט אין דעם פארנעם ווי זיין טאָטע. וויל — די צאָהל פון זיינע חסידים איז געווען קליין, און די הכנסה אויך נישט איבריג גרויס, אבער מיט דער צייט האָט דער רבי בצלאל פאר זיך אויפגעבויט א גאנץ היבשעם „הויף״ און א גרויסען בית המדרש, וואו ער האָט געפראָווען חסידות, געפירט טישען און געמומען קוויטלאך אויף זיין שטייגער. דער רבי בצלאל האָט נישט געוואָלט דער־לאָזען וועלבע עם איז ענדערונגען אין דעם לעבען און פירונג פונ׳ם שטעטעל. ער האָט זיך באמיהט אז אלץ זאל אָנגעהן אויף דעם אלטען שטייגער, ווי אין די צייטען פון זיין טאָטען. אבער אין דעם שטעטעל איז שוין נישט אלצדינג צוגעגאנגען אזוי רוהיג ווי אונטער דער צייט פון דעם אלטען רבי, ווייל אין דער אמת׳ן איז גליניאנע קיינמאָל נישט געווען א חסידיש שטעטעל אין דעם פולען זין פונ׳ם וואָרט. א סך גליניאנער חסידים זיינען גאָר געווען האָשאָטינער, אָלעסקער, בעלזער און זשידאָצאָווער חסידים. אויך האָבען די מתנגדים, משכילים און שפעטער די ציוניסטען א סך מאָל געלאָזט הע־רען זייער קול פון אונצופריידענהייט מיט דעם רבינ׳ס זיך אריינמישען אין דער קהל־שער פירונג פונ׳ם שטעטעל, און נישט איינמאָל איז עס געקומען צו מחלוקות׳ן מיט דעם רבי בצלאל, זיינע חסידים און זיינע געגנער. דאָס מערסטע געקריגערייען איז גע־ווען אין די צייטען וועו עס איז געקומען אויפצונעמען א נייעם רב, דין, שוחט, נאמן, וועגען דער תלמוד תורה, ערווייליגן א נייעם ראש־הקהל, אָדער אנדערע שטעטישע ענינים, וואס דער רבי מיט זיינע חסידים זיינען געווען דאָגעגען. אָבער נישט אלע מאָל איז דער רבי געווינען דער געווינער.

צו אונז אין שטעטעל זיינען דאָס מעהרסטע געקומען חסידים פון אנדערע שטעט און שטעטלאך. ווי פון פּרעמישלאנע, בוסק, יאריצאָוו, בוברקא, זלאָצאָוו, בראָד, לעמבערג, טאַרנאָפּאָל, און אפילו פון נאָך ווייטערע געגענדען (מקומות), און די אידען פון די ארומיגע דערפער האָבען דעם רבין'ס „הויף" באזוכט מיט האָלץ און בולבעס פאר'ן ווינטער.

די צייטען, ווען דאָס מעהרסטע חסידים זיינען זיך אָנגעפּאָהרען צום רבין איז געווען אויף א שבת מברכים, א יומא-דפגרא און אין אן עת-צרה, אָבער יומים נוראים צייט זיינען צום רבי ר' בצלאל זיך אָנגעפּאָהרען הונדערטע חסידים, און אויך זיינען אריינקומען די אידישע משפחות פון די ארומיגע דערפער, ווָאס פלעגען אויף ראש - השנה און יום - כפור ק ו מ ע ן אין שטעטעל פּריין צו קענען דאָוונען בצבור. און דעמאָלט איז אין שטעטעל געווען אזא ענגשאפט אז עס איז ממש נישט געווען אוואו דעם קאָפּ אוועקצולייגען... ביים דאָוונען איז דאָס ענגשאפט אין דער גרויסער געמויערטער שטעטישער שול, קלויז, בתי-מדרשים און אין אלע קלייניע שולאכלאך און דעם רבינ'ס גרויסען בית-המדרש געווען אזוי גרויס אז — א סך פון די מתפללים האָבען געמוזט שטעהען אין די גאסען לעבען די וועגט פון די בתי תפלות און — דאָוונען אויף דער גאס. אָבער זעלטען ווען אז עמיצער האָט זיך אויף אזא אומבאקוועמליכקייט באקלאָגט. יעדענס געדאנקען זיינען געווען פארנומען מיט איין זאך. זיך אויסצובעטען א גוט קוויטעל, מיט געזונט און פרנסה.

ר' בצלאל דעם גליניאנער רבי איז נישט בעשערט געווען צו שטאַרבען אין גליניא-נע און מקבר צו ווערען לעבען זיין טאָטען. בשעת דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז ער און זיין פאמיליע מיט אלע גלינער אידען ענטלאָפען פונ'ם שטעטעל, און ער האָט זיך גלייך מיט אלעמענעם צרומגעוואלגערט אין פארשידענע ערטער. ביז — ער האָט זיך דערשלעפּט אין דעם שטעטעל באָלאכאָוו. ער האָט דאָרט געוואוינט א שטיקעל צייט. אין א פרייטאג פארנאכט צו קבלת-שבת, ווען ער איז געשטאַנען ביים עמוד איז ער פלוצים אומגעפאלען, מיט די ווערטער „אור זרוע לצדיק" און איז נפטר געוואָרען. דאָס איז געשען אין תרע"ה — 1915.

זיין זוהן חיים'ל איז געוואָרען דער ממלא-מקום פון זיין טאָטען, אבער נאָר א קורצע צייט האָט ער געפיהרט דאָס גלינער חסידישע הויף. ער איז קראנק געוואָרען, און אין יאָהר תרפ"א — 1921, איז ער נאָך אלס גאָר יונגער מאן געשטאָרבען און איז מקבר געוואָרען אויף דער גליניאנער בית עולם — אזוי ווי זיין טאָטע האָט ביי זיין לעבען געפירט א סך קריגעריייען סיי מיט די מתנגדים און סיי מיט די ציונים־טען, אזוי האָט ר' חיים'ל זיך גאנץ ווייניג געמישט אין שטעטישע ענינים.

אין די גאָר לעצטע יאָהרען איז אין גליניאנע געווען א רבי ר' יצחק הערש אפרת, אן איידעם פון ר' בצלאל, אבער מיט גאָר ווייניג נאָכפאָלגער. ער איז אויך געווען דין אין שטעטעל.

* * *

ווי קליין און אָרים דאָס שטעטעל גלינע איז געווען האָט דאָרטען שטארק געשמעקט דער רוח של תורה און דרך ארץ פאר תורה און לומדות. רעליגיעזע פרומקייט און פשוט'ע ערליכקייט זיינען געווען פארשפרייט אין שטעטעל. אין הלכות יראת שמים טהרת המשפחה און מדריך זיין דעם יונגען דור, איז כמעט יעדער דערוואקסענער איד געווען יעדענס שומר. די אידען אין אונזער שטעטעל האָבען זיך אָלם כלל אויפגעפירט ווי גאָט און זיין תורה האָט געבאָטען, און וואָס די חז"ל, דער רב, דער רבי „זאָל לעבען" און קהל האָבען געהייסען.

פאר דעם געזונט, קינדער און פרנסה האָבען די גלינער אידען זיך פערלאָזען אויף דעם רבונו של עולם, און ווי אזוי ער האָט מיט זיי געפירט, האָט יעדער עס אָנגענומען באהבה. זיי האָבען פרום געגלויבט אין — מאן דיהיב חיי — יהוב מזוני. (דער וואס גיט לעבען, גיט אויך שפייז). און חלילה אין אן עת צרה פון א יחיד אָדער פונ"ם כלל, איז מען געלאָפען צום רבי אין שטעטעל גופא, אָדער מען איז געפאָהרען צום רבי אין אן אנדערער שטאָט. און ער דער רבי „זאָל לעבען" האָט זיך שוין באמיט ביי דעם רבוש"ע פאר ר' ישראל און פאר'ן כלל ישראל.

שבת האָט זיך אין שטעטעל אָנגעהויבען פרייטאג בייטאָג, מיט דעם געהען אין מרחץ אריין, און מיט דעם פארוקען דעם טשאָלענט. צו קבלת־שבת האָט דאָס גאנצע שטעטעל פון זיך אראָפגעווארפען אלע דאגות פרנסה און האָט באקומען א שבת'דיגען אויסזעהן. יעדען שבת פארטאָג פלעג א איד ארומגעהן איבער די שטילע פארשלאָפענע גאסען פונ"ם שטעטעל און אין אנגענעמער מעלאָנכאָלישער שטימע רופען: „עם קדוש! שטעהט אויף און געהט לעבודת הבורא, כי לכך נצרתם!". שבת גאנץ פריה האָבען פון די שטיבער־ארוים זיך געטראָגען די זיסע טענער פון מעביר סדרה זיין. די זעלבע פרומע רוהיגע שטימונג האָט אויך געהערשט אין אלע יומים טובים. ראש־השנה און יום כפור האָט יעדער גלינער איד באמת געגלויבט אז — „תשובה, תפלה, וצדקה מעבירין את רוע הגזרה".

אין יעדען מלבוש וואס מען האָט „באנייעט" איז מען צום ערשטען אין דעם געגאנגען אין שול אריין אָדער אין דעם מקום קדוש וואו מען האָט געדאוועט.

די מנהגים און פיהרונגען זיינען איבערגעגאַנגען פון עלטערן, צו זייערע קינדער און קינדס קינדער. — דער סדר פון לערנען קינדער איז געווען דאָס חדר. דער מלמד (גוט אָדער שלעכט) האָט נישט געלערנט לויט פּעדאַגאָגישע מעטאָדען. דער עיקר האָט ער דערצויגען דעם יונגען אידישען דור מיט זיין פֿארהיליגען די תורה און איינפלאַנצען אין די קינדער דאָס יראת שמים געפיהל.

אינגלאַך צו דריי יאָהר אלט, האָט מען שוין געטראָגען אין חדר צו לערנען. חדרים זיינען אין שטעטל געווען פון אלף בית ביז חומש. פון חומש ביז גמרא. א קליינער טייל פון די אינגלאַך פון די גמרא מלמדים, די גאָר גוטע קעפלאַך, זיינען אָנגעקומען אין חדר פונ׳ם העכסטען גמרא מלמיד דער קרומער שמחה.

ר׳ שמחה מלמד איז געווען דער בעסטער גמרא מלמד. ער איז געווען א גרויסער למדן. ר׳ שמחה איז אין זיין צייט געווען „דער דיען" פון די גליניאַנער מלמדים. זיינער א תלמיד האָט זיך גערעכענט פאר שפּעטערען קלויז־לערנער, א צוקונפטיגער קאַנדידאט פאר א רב, דין, אָדער גאָר א אידישער דענקער. — די מלמדים פון שטעטל דורך דער צייט פון די יאָהרען זיינען געווען: יענקעל מלמד, נחום משה, וואָלף, משה צוועטעם, מרדכי שמעונ׳ס, יוסף מרדכי, ליב יעקעל מענדעלעם, מאָטיע מלמד, שבח, בייניש, משה יואל, אברהם, יוסף איציק, און אנדערע.

דער גרעסטער טייל פון ר׳ שמחה מלמד׳ס תלמידים זיינען פון זיין חדר גלייך געגאנגען אין קליוז לערנען פאר זיך אליין. אין קלויז און אין דעם רבינ׳ס בית המדרש זיינען תמיד געזעסען און געלערנט די לומדנים פון שטעטל, יונגעלייטלעך איידימעם אויף קעסט, און די קלויז בחורים. דאָס לערנען איז אָנגעגאַנגען כמעט גאנצע טעג ביז שפּעט בייאכט. פון דער גלינער קלויז דעם רבינ׳ס בית־המדרש און שפּעטער פון דער בני תורה (וואס איז געפירט געוואָרען פון דעם גאון הרב ר׳ מאיר שאַפּירא) זיינען מיט דער צייט פון די יאהרען ארויסגעקומען א סך תלמידי חכמים, גרויסע לומדנים, חסידים, מתנגדים, משכילים און ציוניסטען. ביי די שטענדערם און טישען אויף וועלכע זיי, די קלויזניקעם, האָבען געלערנט מיט גרויס התמדה, האָבען א טייל פון די קלויז בחורים אויך געלערנט, געלעזען און שטודירט וועגן אלע נייע גייסטיגע און פּאָליטישע שטרעבונגען אין דעם אידישען לעבען, און וויפיעל די עלטערע לערנער אין קלויז, דער רבי און די חסידישע לומדים פון שטעטל, און אפילו די אייגענע עלטערען האָבען נישט מלחמה געהאלטען מיט זייערע קינדער די קלויזניקעם פאר זייער ארויינקומען אין די „טריפה פסול", האָט עס גאָרנישט געהאָלפען...

* * *

אין דער ציים פון יעקב פראנק זיינען אין גלינע געווען א סך אַנהענגער פון דער פראנקיסטישער באַוועגונג. לויט דער באַהויפטונג פון פּראָפעסאר דר. מאיר באלאבאן וועלכער האָט עטליכע יאָהר געלעבט אין גליניאנע. ער האָט דאָרט אַנגעהויבען זיין ליטעראַרישע ארבייט, האָט געפונען אין די ארכיוון פון פּוילישען קלויסטער אוֹן אין דער שטעטישער גמינע, אז — עטליכע אידישע משפחות פון׳ם שטעטל האָבען זיך גע־ שמד׳ט צוליב די פראנקיסטען. דאָס זעלבע האָט אויך באַשטעטיגט ר׳ יוסף מרדכי ליינוואנד, וועלכער האָט יאָהרענלאנג אַנגעפירט מיט דעם קהל׳שען פּנקס פון׳ם שטעטל.

נאָכדעם ווי די פראנקיסטען באַוועגונג איז אונטערגעגאַנגען, האָט אונזער שטע־ טל ווידער אַנגעהויבען צו פירען איהר נאָרמאלעס אידישעס לעבען, האָט דאָס שטע־ טל כסדר געהאט רבנים, וועלכע האָבען כמעט אלע געהאט א שם אין דער רבני׳שער וועלט, אוֹן יעדער פון זיי איז געווען א גרויסער למדן, א טייל פון זיי אפילו באַקאַנטע גאונים.

דער ערשטער גליניאנער רב נאָך דער פראנקיסטען פּעריאָדע איז געווען ר׳ נחמן ראפאפּאָרט, א זוהן פון לעמבערגער רב ר׳ חיים הכהן ראפאפּאָרט (איינער פון׳ם ועד הרבנים, וועלכע האָבען אין לעמבערג אָפּגעהאלטען דעם צווייטען ויכוח מיט די פראנקיסטען). די שפּעטערע רבנים פון שטעטל זיינען געווען: ר׳ שלמה זלמן ראָזען, א ברודער פון מעכעלע ראָזען, איינער פון די שענסטע פאמיליעס אין שטעטל. נאָך איהם איז געווארען רב אין שטעטל ר׳ יצחק אליעזר גרינבערג, אן איידעם פון׳ם רבי ר׳ מעכעלע. די אידען אין שטעטל האָבען איהם געוופען „איטציק לייזער". ער איז געווען א גרויסער למדן. אין אלגעמיינעם קהל׳שען לעבען האָט ער זיך ווייניג אריין־ געמישט. ער האָט זיך מעהר אָפּגעגעבען מיט היטען די אידען פון שטעטל אז — זיי זאָלען חלילה נישט געשטרויכעלט ווערען אין עפּעס אן עבירה...

הרב ר׳ יצחק אליעזר האָט געהאט דריי זיהן און א טאָכטער, (וועלכע איז יונג געשטאָרבען). דער עלטסטער זוהן זיינער ר׳ חיים איז געווען א רבי אין לעמבערג. דער העברעאישער דיכטער און פובליציסט אורי׳ צבי גרינבערג, איז א זוהן פון ר׳ חיים גרינבערג און אן אייניקעל פון דעם גליניאנער רב ר׳ יצחק אליעזר. אין די קינ־ דער־יאָהרען פון אורי׳ צבי גרינבערג האָבען זיינע עלטערן געווואינט אין גלינע. נאָך ר׳ יצחק אליעזר׳ן איז אין שטעטל אויפגענומען געווארען פאר רב ר׳ מאיר שאפירא, אן אייניקעל פון רבי ר׳ פינחס קאָריטצער, מחבר פון מדרש פינחס. הרב ר׳ מאיר שא־

פּירא איז געווען איינער פון די לייטענדע פיהרער פון דער אגדות־ישראל, דער מחבר פון דעם ספר שו"ת אור המאיר, דער באַשאַפער פון דער „דף־יומי" באַוועגונג, דעפּוטאַט פון וואַרשא צום פּוילישען סיים, דער גרינדער און פיהרער פון דער ישובת חכמי לובלין, אַרגאַניזירער און מנהל פון דער גליניאַנער בני תורה.

אויף דער גליניאַנער כּמא־הרבנות איז ער געזעסען פון תרע"א ביז תרפ"א 1910—1920. דורך דער צייט האָט ר' מאיר שאפּירא אוועקגעגעבען א סך צייט און כוח קעגען צו ווירקען דער גרויסער השפּעה פון די ציוניסטען אין שטעטל, דורך אַרגאַניזירען דעם חסידישען פרומען עלעמענט אין דער אגודת־ישראל. ער איז אויך געווען א שטאַרקער געגנער פון דער באַאַן הירש שוהלע. ער האָט ערצויגען א סך אירגעבענע תלמידים, צווישען וועלכע עס זיינען געווען עטליכע למדנים, דיכטער און שרייבער, ווי דער דיכטער און פּובליציסט מוני (שמואל) נאדלער (א. גאלציען), אויך די רבנים ר' יונה באננער, ר' שלמה שיקלער און אנדערע.

נאָך הרב שאפּירא'ס אוועקפאָרען פון גליניאַנע, איז אין שטעטל אויפגענומען געוואָרען פאר רב ר' אהרן ארי' הלוי גאָטעסמאן, אן איידעם פון דעם רבי ר' חיים גרינבערג. ער האָט איבערגענומען דאָס גליניאַנער רבנות אין א שווערער צייט פאר די גאַליציש אידען בכלל, און פאר די גלינער אידען בפרט. עס איז מעגליך אז ער איז מיט ק"ק גליניאַנע מיטגעגאַנגען זייער לעצטען גאַנג אין די קראַסינקא וועלדער...

* * *

די גרויסע שרפה אין תמוז יאָהר 1895, אין וועלכער מעהר ווי דריי פערטעל פונ'ם שטעטל איז אוועק מיט רויך און פלאַמען, האָט אבער אויך מיט זיך געבראַכט א גאנצע רעוואָלוציע אין דעם שטעטל סיי אין דעם אויסערליכען אויסזעהן. דאָס ווי־דער אויפבויען פון די הייזער און שטיבער, און סיי אין דעם גייסטיגען קולטורעלען לעבען. אויך האָבען זיך א סך פירונגען פון דעם קהל'שען לעבען געענדערט. אין דעם זעלבען יאָהר צום סוף פון 1895, האָט דאָס באַאַן הירש קוראַטאָריאום אין וויען, וואס צווישען איהרע פילע אידיש־פילאַנטראָפּישע און ערציהערישע טעטיגקייטען געגרינדעט אידישע פאָלקס שוהלען אין גאליציען און בוקאָווינא, האָט אויך געגרינדעט א באַראַן הירש שוהלע אין אונזער שטעטל גליניאַנע. אמת, אז עס איז נישט אזוי גרינג אַנגעקומען אז גלינער קהל, דער רבי און אַנדערע חסידים זאָלען מסכים זיין צו דעם. עס האָט זיך א לאַנגע צייט געפירט א ביטערער קאמף אין שטעטל פון וועלכען לייב (שרייבער) וואָלף איז געווען דער הויפּט אָנפירער, אז די באַאַן הירש שוהלע זאָל יאָ געגרינדעט ווערען. איהם האָבען ארויסגעהאָלפען א סך גלינער משכילים און די חובבי־ציון פונ'ם שטעטל.

אָבער דאָס אָפּבערענען פון דעם שטעטעל איז געווען א קלאָפּ פאר די חסידים און א הילף פאר דעם אַנדערען צד. מיט דעם קומען פון דער בארַאן הירש שוהלע איז געקומען א מעהר אגרעסיווע שטעלונג פון די עטליכע איבערגעבענע שטילע ציוניסטען. ווי יהושע באסעבעם, הלל פּינעלעם, שלמה אונגער, שלמה כהן, יעקב ראָטה, יוסף מרדכי ליינוואנד, חיים בארַאל און אנדערע. אָ דאנק די לעהרער פון דער בארַאן הירש שוהלע צווישען וועלכע עס זיינען געווען יעקב טאַרטאקאָווער, דר. חיים ליפּא, מאיר באַלאבאן, זענענזיעב, אהרן רובענצאהל און אנדערע, איז דער חובבי ציון רעיון וואָס איז ביז דעמאָלט געווען אַן אידעאל אין דער שטיל. — צווישען איינצעלנע, איז איצט גע־ווָארען אן עפענטליכע ציוניסטישע באווענונג מיט אן אייגענער ציון־פּעראיין. דער אהבת־ציון פּעראיין איז געגרינדעט געוואָרען אין יאָהר 1898. כמעט אלע שבתים און אין נאַציאָנאלע אָדער רעליגיעזע יום טובים זיינען אָפּגעהאלטען געוואָרען פערזאמ־לונגען מיט רעדען און פּאַרטראגען איבער אידישער היסטאָריע, נאַציאָנאלע און ציו־ניסטישע טעמאס. עס איז פערשפּרייט געוואָרען ציוניסטישע ליטעראטור, פערקויפט שקלים, געזאמעלט געלד פאר דער ציוניסטישער קאָלאָניע „מחניים" אין א"י. צום ערשטען ציוניסיטישען קאָנגרעס אין באזעל זיינען שוין די גליניאנער ציוניסטען געווען פערטראָטען דורך אן אייגענעם דעלעגאט דר. י. וואָרטסמאן. אויפ'ן ציוניסטישען קאָנ־גרעס אין וויען זיינען די גליניאנער ציוניסטען געווען פארטראָטען מיט אן אייגענעם דעלעגאט מרדכי בן יחזקאל. אין די שפּעטערע ציוניסטישע ארבייטען האָבען א סך געהאָלפען א חוץ די שוין דערמאָנטע, בעזשע מעהלמאן, אפרים כץ. (ביי אים אין הויז איז געווען דער אזוי גערופענער „בית ועד לחכמים", דאָרטען זיינע אלע ציוניסטישע פראגען דיסקוטירט געוואָרען), אשר בוכבינדער, וואָלף האָכבערג, אפרים פאָגעלפאנ־גער, דר. יעקב קאָרקוס, גרשון מעהלמאן און אנדערע. מיט דער צייט זיינען אין שטע־טעל געקומען פערשידענע ציוניסטישע רעדנער, דיכטער און שרייבער. אין גליניאנע זיינען אלס רעדנער אויפגעטרעטען אלע ציוניסטישע פיהרער פון גאליציען. דאָס שטע־טעל האָט אויך געהאט די זכיה צו האבען ביי זיך אלס געסט דעם שיניאווער רבי, דעם סאנדזער רב,י דעם זבאָראָווער רבי, דעם מיקאָלאָיעווער רבי, וועלט באריימטע חזנים, ישראלציע נאָבלער, ירוחם הקן, זיידעל ראָווגער און חיים י. ברענער, שלמה שילער, שלום עליכם, שלום אש, צבי שארפשטיין, גרשון באדער, אבראמסאָן, און א סך אַנדערע ציוניסטישע רעדנער. לייבעל טויבים, דער באקאנטער ציוניסטישער אגי־טאטאָר און רעדנער, איז געווען דער ערשטער ציוניסטישער רעדנער צו רעדען אין דער שטעטישער שול אין א שבת בייטאָג... ער האָט זיך געמוזט אָנטוען א שטריימעל און אַ בעקעשע.

מיט דעם לויף פון די יאָהרען האָט דאָס שטעטל גליניאנע געשטורמט מיט דעם ציוניסיטישען געדאנק. עס זיינען אלץ מעהר אריינגעצויגען געווארען יונגע בחורים און מיידלאך אין דער באָוועגונג. אָזוי איז גלינע געווארען באקאנט איבער גאנץ גאליציען אלס דאָס אנערקענסטע ציוניסטישע שטעטל. די ציוניסטען האָבען געזאָגט דעות אין אלע שטעטישע, אלגעמיינע, פאָליטישע און געזעלשאָפטליכע פראָגען און ווען דער שטעטישער פיהרונג פון קהל. אין דער קולטום געמיינדע האָבען די ציוניסטען געהאט א גרויסע פערטרעטונג פון ראָדניקעם (דעלעגאָטען).

אין דעם יאָהר 1906 האָבען די גליניאנער ציוניסיטען אויפגעבויעט אן אייגען אידיש-נאציאָנאל-הויז. דאָס איז געווען דאָס ערשטע אידישע נאציאָנאל-הויז אין גאנץ גאליציען. אין דעם נאציאָנאל-הויז איז געווען די ציון פעראיין, א גרויסע ביבליאָטעק פון עטליכע (8 פיער טויזענד) טויזענד ביכער און זשורנאלען, אין העברעאיש, אידיש, דייטש און פויליש. מיט פערשידענע טעגליכע צייטונגען, וועכענטליכע און מאָנאָטליכע זשורנאלען אין פיער לשונות. אויך איז דאָרטען געווען אן עברית-בעברית שוהלע. — דאָרטען איז אויך געווען א גרויסער זאל וואו עס זיינען אָפּגעהאלטען געווארען גרויסע פערזאמלונגען, דער אמאטאָרען-קלוב האָט אין דעם נאציאָנאל-הויז אויפגעפירט פאר-שידענע פאָרשטעלונגען.

גליניאנע האָט אויך געהאט א פועלי ציון פעראיין געגרינדעט אין יאהר 1905. אָרגאניזירט און געפיהרט פון הענאך האלפערן, אורטשע מאנדעל און אנדערע. אין שטעטעל איז אויך געווען א יד-חרצים אין אגדות-חרצים פעראיינען, א חברה משניות, א חברה תהילים, א ביקור חולים, א תלמוד תורה ווי קהל האָט געצאָהלט פאר די אָרי-מע קינדער שכר לימוד, און א קהל'ישען „הקדש". עס איז אויך פאר א לענגערע צייט אויסגעהאלטען געווארען א בית יתומים, געפירט לויט די בעסטע מעטאָדען און מעג-ליכקייטען אין די שווערע יאָהרען פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס יתומים הויז איז אָנגעפירט געווארען פון דר. יעקב קאָרקים, מרדכי האלפערן, אפרים כץ, אשר בוכ-בינדער און פרוי לינדענבוים.

נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה, נאָך דעם ווי דאָס בארען הירש קוראטאריאום האָט פערלוירען איהר פערמעגען וואס איז דאָס מעהרסטע באשטאנען פון עסטריי-כישע רעגירונגס-וועכטפאפירען (אקציעס) האָט זיך די בארען הירש שוהלע אין גלינ-יאנע גלייך ווי אלע בארען הירש שוהלען אין אנדערע שטעטלאך געמוזט צומאכען אויף שטענדיג...

די ציוניסטען האָבען איינגעפירט אז — זיי פלעגען יעדעס יאהר „פארקויפען" צו די אַרימע-לייט פונ׳ם שטעטעל, אין ווינטער האָלץ און בולבעס, פאר פּסח — פּסח-דיג מעהל. דאָס האבען זיי געטוען מיט א גרויסען הזיק. וואס איז אבער גוט געמאכט געוואָרען דורך א געלד זאמלונג צווישען די רייכע אידען אין שטעטעל גופא און צווישען די דאָרפס-אידען.

ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה איז אין שטעטעל געווען בערך צווייי טויזענד מיט פינף הונדערט אידישע נפשות, א חוץ די אידען פון די אַרומיגע דערפער, וואס זיינען אויך געווען עטליכע הונדערט.

אין 1914 זיינען ביי דער ערשטער מאָביליזאַציע פון גליניאנע צוגענומען געוואָרען א צווייי הונדערט אידען צום אַקטיוון מיליטער דינסט. קיין אויסציגער איד האָט נישט אויסגעפעלט. — וועז דאָס שטעטעל איז נאָך א קורצער צייט פערנומען געוואָרען פון די רוסען זיינען עטליכע אידען אין שטעטעל פון די רוסישע זעלנער דערמאָרדעט געוואָרען און עטליכע אידען זיינען פון די הייסישע גויים דער׳הרג׳עט געוואָרען... כמעט דאָס גאנצע שטעטעל מיט דער שול איז פארברענט געוואָרען.

אין 1916, וועז די רוסען האָבען זיך דאָס צווייטע מאָל דערנענטערט צום שטעטעל זיינען אלע פון פריהער געבליבענע אידען פון שטעטעל אנטלאָפען.

אויף דער גלינער ערד אין די גליניאנער חדרים, קלויז, בתי מדרשים, דער בני תורה און אין דער בארען הירש שוהלע זיינען דורך דער גאנצער לאנגער צייט פון יאָהר אויסגעוואקסען א סך אידען למדנים, רבנים, דאָקטוירים, אדוואָקאטען, אידישע דענקער, דיכטער, שרייבער און פּאָלקס-פיהרער און פערשידענע רעליגיעזע, נאַציאָנאלע, פּאָליטישע און ארבייטער באַוועגונגען, וועלכע זיינען מיט דער צייט אנערקענט געוואָרען וועי מעהר וועניגער וויים אויסער די גרעניצען פון אונזער שטעטעל. אפילו די אידען וואס זיינען געווען נישט קיין געבוירענע אינ׳ם שטעטעל גופא, האָבען זיי אזוי לאנג געלעבט און געלערנט אין שטעטעל, אז זיי האבען זיך באטראכט אלס גלינער. ביי אן אנדערער געלעגענהייט וועט עס אודאי כדאי זיין זיך אָפצושטעלען וועגען די אלע מענשען וואס איך וועל דאָ נאָר אין קורצען פאַרצייכנען אלס א צייכען פון אונזער שטאָלץ, און צום כבוד און אנדענקען פון זיי, סיי פון די שוין לאנג פערשטאָרבענע, סיי פון איצטיגע קדושים, און לחיים ארוכים פון די לעבעדיגע. איך וועל אבער אין קורצען נאָר אויסרעכענען א טייל פון זיי. פון די גלינער אידען וואס יעדער פון זיי האָט געבראכט כבוד צו דעם גאנצען שטעטעל . . . פאר אלע און פאר יעדען פון זיי, און פאר

יעדען היסטאריש ווערטפולען פאקט וואס איז פאַרגעקומען אין שטעטעל דורך דער צייט פון אלע דורות, דארף מען שרייבען א גאנצען באַזונדערען ספר. אפשר וועט עס עמיצער אמאל טוען. איך פארצייכען אין קורצען וואס איך וויים און געדענק אין דעם איצטיגען מאַמענט. — ר' שלמה זלמן ראַזען, רב אין שטעטעל; ר' מעכעלען, רבי ר' בצלאל, גליניאנער „גוטער איד"; זיין זוהן ר' חיים'ל, ר' יוסף האַראַוויץ, שפּעטער געווען רב אין פּראַווידענץ, ר. א., און רב ביי דער חברה 99-ער אין דער שטאַט ניו-יאָרק; ר' ברוך באסעכעס, רב אין באַרדעזשאני, רומעניען; ר' חיים גרינבערג, רבי אין לעמבערג; ר' בערל (גאַלדבערג) רוכטשעס, דיין אין גליניאנע, שפּעטער דיין אין פּרעמישלאנע; ר' יחזקאל האַכבערג, ראש בית דין פון'ם שטעטעל; הרב ר' העשעל פרענקעל, הרב ר' מאיר שאַפּירא, הרב ר' יונה באננער, הרב ר' שלמה'לע שיקלער, ר' מאנעס ליבערמאן, געוואַלט איהם אויפנעמען פאר רב אין לעמבערג, אַבער ער האַט זיך אַפּגעזאַגט פון דעם כבוד, ר' יוסף שאול פרענקעל, ר' אברהם חיים דיין, ר' מרדכי בעער, ר' נחמיהו באסעכעס, ר' יונה גאַלדבערג, ר' חיים פאליק, ר' שמחה מלמיד, ר' איטשעלע חסיד, ר' הערש יואל נאדלער, שמעון פריינדליך, ר' יוסעלע שוחט, זיין איידעם ר' יהושע, ר' שמואל ליב נעשעלעס, פאר א סך יאַהרען געווען שטעטישער נאמן, ר' אבא'לע שוחט גערסטעל, ר' יעקב אלערהאנד, ר' יעקב העשעלעס, ר' יאנקעלע חייה אסתר'ס, הערש לוזער טע-לער, לייב (שרייבער) וואַלף, שלמה אונגער, שלמה כהן, אהרן רובענצאהל, אפרים כ"ץ (מרדכי האלפערן) מרדכי בן יחזקאל, שרייבער איבער חסידות, עסעאיסט איבער אידי-שע פיליזאַפישע פראגען, מחבר פון'ם ספר-המעשיות. אורי צבי גרינבערג, העברעאיש-אידישער ריכטער און פובליציסט, אפרים פאַגעלפאנגער, מיטאַרבייטער אינ'ם לעמבער-גער טאגבלאט און פירער פון דער צעירי יהודה באוועגונג אין גאַליציען, יונה (שמואל) נאַדלער, (א. גאליציען), אידישער דיכטער און פובליציסט. דוד רובענצאהל, אידישער כלל-טוער און פיהרער פון דעם אידישען יתומים-הויז אין לעמבערג. ד"ר יעקב קאַרקים, אייגער פון די ערשטע ציוניסטישע פיהרער אין גאַליציען, און לאנג יעהריגער פיהרער פון די גליניאנער ציוניסטען. דר. אדוואַקאט יעקב פאַגעלפאנגער, אנערקענטער זשור-נאליסט אין פוילישׁ אידישער פּרעסע אין גאַליציען און אין פוילען, אַשר (בוכבינדער) כורק, כלל-טוער, מחבר פון ספר „בגולה וכמולדת" אבא שטאַלצענבערג, אידישער דיכ-טער, ירמיהו העשעלעס, אידישער ערצעהלער און דיכטער, מאַרים בלומענרייך, אר-בייטער פיהרער; ה. האלפערן, אקטיווער יוניאַן טוער מיט וואַרט און פען און אין

אַנדערע אידישע אָרגאניזאַציעס. ליב צווֹעק, באַוואוסטער חזן, געווען שטענדיקער חזן אין בראָד, סאמבאָר און טאָרנאָפּאָל. משה'לע שטאָם, באַרימטער „מאַרשאַליק", געשמ'ט אין דער גאנצער געגענד; ליבישׂ'ל בטחן, געזאַגט און באזונגען די מעהרסטע רביימ'שע התונות. עס זיינען נאָך דאָ א סך אידען סיי פונ'ם שטעטל און סיי פון די דערפער וואס האָבען געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע אין לעבען פון אונזער שטעטל און אַהין די שוין אויסגערעכענטע וועלכע דארפען אויך דערמאָנט ווערען, איבערהויפּט פון די לעצטע צוויי דורות.

מיט דער צייט האָט זיך אויך צוביסלאך געענדערט דאָס גייסטיגע לעבען פונ'ם שטעטל. אין די יאָהרען פון 1905—1910 איז די קלויז געבליבען כמעט אָן קלויז-בחורים, אנשטאָט צו זיצען אין קלויז און לערנען לשמה, אָדער צו קענען מיט דער צייט ווערען א רב, א דיין, קענען פּארנעמען אן אנדערע רעליגיעזע פֿאַזיציע אין דעם אידישען לעבען, זיינען א סך פון די מעהר פעהיגערע קינדער געשיקט געוואָרען אין די גימנאזיאומס און אוניווערזיטעטען צו שטודירען פאר דאָקטאָר, אדוואָקאט, צאהנארצט, און אנדערע אינטעלעקטועלע פּראָפעסיעס. דערמיט ווייל איך נישט זאָגען אז דאָס לערנען תורה, תלמוד און אנדערע אידישע ספרים האָט חלילה אויפגעהערט, אין שטעטל האָט געשמאק געלערנט... אָבער שוין נישט ווי אין די פריהריגע יאָהרען. עס איז אויפגעקומען א נייער דור מיט נייע בעלי בתים, דאָס מעהרסטע שוין פון די ציוניסטישע רייהען. זיי האָבען איבערגענומען (די קולטום געמיינדע) קהל און דער ראש הקהל פונ'ם שטעטל אזוי שוין צום מעהרסטען געווען א ציוניסט מיט דער גרעסטער צאָהל ראטמענער ציוניסטען. די ציוניסטען אין שטעטל, איבערהויפּט דורך דער איבערגעבענער ארבייט פון אפרים כץ, האָבען פאר צעהנדליגער יאָהרען געזאמלט, גאנץ גרויסע סומען געלד. יעדעס יאהר אין די צעהנדליגער טויזענדער קראָנען אָדער זלאָטעם אָבגעשיקט פאר די פערשידענע ציוניסטישע פאָנדען. הונדערטע אקציעס פון דער אידישער קאָלניאל-באנק זיינען אין גלינע פערקויפט געוואָרען. הונדערטע נעמען זיינען אייגעשריבען געוואָרען אין דעם גאָלדענעם בוך פון דעם אידישען נאַציאָנאל פאָנד. טויזענדער בוימער זיינען געפלאנצט געוואָרען אין ארץ-ישראל אויף דעם נאַציאָנאל פאָנדן באָדען. גרויסע סומען זיינען געזאמלט געוואָרען פאר'ן קרן היסוד.

דער ערשטער פיאָנער פון גלינאָנע צו פאָהרען קיין ארץ ישראל אין דער צייט פון דער צווייטער עליה אין יאָהר 1907, איז געווען דער יונגער בחור פועלי-ציוניסט הענאך האלפערן, דער זוהן פון יחזקאל און חנה האלפערן. איצט, אין יאָהר 1945, געפינען זיך אין ארץ ישראל אָרום הונדערט און פופציג גלינאָנער אידען, כן ירבו.

דער ערשטער איד וואס איז פון גלינע „אַוועק" קיין אמעריקא איז געווען פייגע דער קאטליערערס זוהן. דאָס איז געווען מיט עטליכע און זעכציג יאָהר צוריק, דערנאָך האָבען גליניאנער אידען אָנגעהויבען צו עמיגרירען צוביסלאכווייז קיין אמעריקא, און אין 1945 זיינען אין די פעראייניגטע שטאַטען געווען איבער פיער־הונדערט גליניאנער אידען (נישט אריינגערעכענט זייערע אמעריקאנער געבוירענע קינדער).

בכלל איז אין גליניאנע געווען א גרויסע אידישע אינטעליגענץ, אן אמת'ע איבער־געבענע — רעליגיעזע, נאַציאָנאלע, ציוניסטישע אידען. אין שטעטעל איז א לאנגע צייט געווען א אידישער ריכטער, א אידישער פּאָסט פערוואלטער, אידישע אדוואָקאטען, אידישע דאָקטוירים, אידישער אפּאָטייקער. אויך האָבען גליניאנער אידישע סוחרים, בעלי מלאכות, און א סך אינטעליגענטע ארבייטער פערנומען בכבוד'יגע פּלעצער אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען אין גאליציען, פּוילען, ארץ ישראל און אין אמעריקא.

זיך אָפּצושטעלען אויף אלע אָנגעגעבענע פאקטען און פערזאָנען און מעהר אייגצעלהייטען איז ווי שוין געזאָגט דאָ נישט דער פּלאץ. מיין איצטיגע אויפגאבע איז געווען, צו ראטעווען ווי וויט מעגליך אביסעל פון דעם אלטען אידישען מנהג. דאָס וואס יעדער אידישע קהילה האָט געפירט א פּנקס אין וועלכען עם איז געווען פאר־שריבען אלע וויכטיגע געשעהענישען פון דער שטאָט אָדער שטעטעל פון פון דעם פּנקס האָט יעדער נייער דור געקענט לערנען ווי אזוי די שטאָט אָדער שטעטעל האָט זיך נוהג געווען אין קהל'שע ענינים און פיהרונגען.

איצט אבער ווען אונזער קהילה איז חרוב געווארען. דער קהל'שער פּנקס איז פארניכטעט געווארען צוזאמען מיט דער אידישער באפעלקערונג, זאָלען כאטשבע די עטליכע בלעטלאך מיט די קורצע פארצייכנונגען, פארבליבען אלס א קליינע בייהילף פאר דעם קומענדען היסטאריקער.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

(א שאָד אויף די וועלכע ווערען פארלאָרען און קענען מעהר ניט געפונען ווערען).

חשוב׳ע פריינד, לאנדסלייט פון גלינע און די אַרומיגע דערפער!

אין די בריוו וואס מיר גיבען איבער, און אויך פון אנדערע שרייבער וואס מיר האָבען בעקומען, איז נישט אויסגעשלאָסען די מעגליכקייט אז עס זיינען נאָך ערגעץ פאָ־ האנען גלינער אידען אַדער אידען פון די דערפער, וואס זיינען לעבען געבליבען. די האָפנונג דארף קיינער נישט אויפגעבן... עס איז אפשר מעגליך אַז עמיצער פון זיי לעבט צווישען די וואס זיינען געווען אין דער רויטער ארמיי, א טייל וואס זיינען ערגעץ וואו אויסבאהאלטען... עס איז אויך דאָ א מעגליכקייט אז טייל פון צווישען די וואס מיר האלטען זיי פאר טויט — זאָל זיך ארויסווייזען אז זיי לעבען. — אָבער אַידער מיר האָבען די מעגליכקייט צו קענען קאָנטראָלירען און באַשטעטיגען אלע ביז איצטיגע ידיעות, קענען מיר זאָגען צו אונזער גרויסען וויטאָג, אז קיין סך מעהר לעבען געבליי־ בענע דערוואַרטען מיר נישט, אחוץ אפשר צווישען די וועלכע זיינען פערשלעפט גע־ וואָרען קיין סאָוועט רוסלאנד.

ווי אזוי דער וויטערער גורל און מזל זאל נישט זיין פון אונזערע לעבענדיגע פערבליבענע גליניאנער און דאָרפס אידען, צי זיי וועלען נאָך אמאָל ווידער לעבען אין גלינע אַדער נישט! מיר אלע זאָגען צו זיי ה׳ יצליח דרכם! מיט אונזער אלעמענס אָנשטרענגונג און מאָטעריעלער הילף זיינען מיר מיט זיי, מיר אלע וועלען זיי העלפען מיט אלע אונזערע מעגליכקייטען, וואו זיי זאָלען זיך נישט געפינען!

יזכור — — — זאָלען מיר אלע תמיד געדענקען וויי אזוי אונזערע אייגענע האָ־ בען דאָרטען געלעבט און — ווי אזוי זיי זיינען אומגעקומען אויף קדוש השם. — — —

יזכור אלהים נשמת אנשי קהילה קדושה גליניאנע, הן שהומתו הן שנהרגו הן שנשחטו, ושנשרפו ושנטבעו ושנחקו אל קדוש השם . . . . . .

יתגדל ויתקדש . . .

„די עמוירדושענסי רעליף קאָמיטע
פאר גליניאנע און אומגעגענד״

MEHLMAN, Son of Bezie Mehlman
MAVER, LEITSCHE, of Kurowice

N —NASS, CHAIM MEILECH (Brother of Dr. Nass)
NASS, SRUEL and Wife
NASS, YENTE and 3 Children
NASS, LEITSCHE (Granddaughter of Sure Etie)
NADELSTECHER, LEISER (Son of Moses "Mehler")
NASS, ISRAEL (Brother of Dr. Nass)
NEUMAN, MOSES (Son of Abesh)
NASS, DR. SOLOMON and Wife and Son
NADELSTECHER (Son of Abraham)

P —PARNES, SAFRAN MAX (Russia)
PARNES, MANIA

R —REINHERZ, FRIMET (Daughter of Jidel Schlumper)
RUBIN, ETHEL (Daughter of Abraham)
RUBIN, SARAH (Grandchild of Sender)
RUBINSTEIN, MOSES (Son of Jacob Roth)
REINHERZ, DAVID (Son of Azriel)
ROTH, YEHUDA (Grandchild of the "Red" David)

S —SCHLUMPER, MARKEL and MENDEL (Children of Berish)
SOHN, MOSES and LILIAN (Children of Vovtche)
SCHLUMBER, ABRAHAM (Son of Yidel) and Daughter FRIMET
Engin. SPEISER, SOLOMON and Wife and Grandchild
STRICKER (A niece of Szabse Stricker)
SAUL, ELI (Son of Abraham)
SEKLER, SARAH (Nadelschtecher) and Child
SCHATZ, MEIER, ROSE, SCHIMON
Son and Daughter of LEIB KRIEG (Kurowice)
SCHARLOTTA, FELLER, Grandchild of Nute Rubenzahl
STEINWORZEL (Son of Henach)

T —TENNENBAUM, JULIA, ROLIA (Wife and Daughter of Dr. Tenenbaum)
TEITELBAUM (Son of Teacher Teitelbaum)

U—URBAND, LEAH (Daughter-in-law of Miriam Urband)

W—WOLF, BUNI (Son of Elicune)
WACHSGISSER, REGINA (Daughter of Elkune Fogelfanger)
WEITZ, CHAIM MOISCHE
Wife and Daughter of JANKEL SAFRAN
WOLF, JACOB and MECHEL (Elcuna's Grandchildren)

DAVIDSON, JOSIA
HERZBERG, MEIER and two Sisters
KANNER LEIBALE
KANNER, RUCHALE

* * *

P. S.:—The above list of names is a compilation of letters and reports received by our committee.

There might be a slight oversight of some names that may not be accurate.

COMPILED LIST OF SURVIVORS OF GLINIANY AND VICINITY
AS OF DECEMBER, 1945

A—DR. ALLERHAND, YONAH
B—BAUM, MEIER (Son of Rifke Beile)
BRATTER, DR. JOSEPH (Wife and Daughter)
BLOCH, FANNIE, brother FREDERICK, grandchildren of Rachmiel Baum of Podhaujczyki
BRATTER, NESCHE and SCHEINDYL (Zamoscie)
D—DUCKLER, YITZCHAK (Son of Abraham "Kotchelab")
DUDELZACK, SHEINDEL
DAM, LIUSHA (Daughter of Leizer Kurowice)
E—EHRE, PESHE (Lipe Ehre's Daughter)
F—FEIRING, JACOB and MENDEL (Sons of Deborah Elkune's)
FRIEDEL, ELIE (Son of Moses Leib)
FERSTER, DR. SIGMUND (Son-in-law of Speizer)
FOGELFANGER, MOSES, of Laszki Krolewskie
G—GESUND, ARTHUR, Wife and Child (Son-in-law of Yur Halpern)
GERSTEL, IZAAR ARON and Wife
GRAUBARD, HERSH LEIB (and brother's daughter)
H—HECHT, ZISCHE (Son of Chaskel the Carpenter)
HOCHBERG, CHANAH
HOCHBERG, YEHUDA
HOLIN, LEICZY
HESHELES, CHANAH (Daughter of Moses & Golde)
HABER, PERETZ and brother's son
K—KANNER FAMILY of Pohorylce
KANNER, MOISHE (Son of Abraham Podheitchyke)
KRUSH, DAVID and ISAAK and HERZL
KLINGHOFSTEIN, DAVID, Wife and 2 Children (Son-in-law of Lipe Ehre)
KANNER, SHULEM, Wife and 2 Sons
KRIM, HILEL (Son of Gitshe Jankel Sloviter)
KATZ, HERTZEL (Son of Psachie)
KALBFUSS, DAVID
KANNER, LEIB, RACHEL and Child, IZAK and Sister and Brother, all children of Moses of Podhajczyki
L—LEINWAND, YECHIEL and Wife and Child
LEIST, SIMCHE (of Zamoscie)
LEIST, NESHE (of Zamoscie)
LINDENAUER, MENASHE (Son of Gershon of Polivchow)
LINDENBAUM, DASZKE (Son of Advokat Lindenbaum)
LWOW, BEILE and Child (Daughter of Menashe Vogelfanger)
LEIST, MOSES (of Zamoscie)
M—MAHL, FEIGE and MICHEL (Daughter and Son of Henie Eidel)
MEHLMAN, DR. ROTH BERTHA (Daughter of Gershon)
MILLER, MIRIAM (Daughter of Zivie)
MEIER, FEIWEL (related to "Itchele" Engelsberg)
METH, BENJAMIN and Wife
MEHLSAK, MOSES (Son of Leiser Mehlsak)
MAUER, SHULEM (Son of Moses)

WHAT NOW?

To answer this question we have to appeal to your heart and conscience.

When we started our relief organization a little over a year ago, and you responded so magnificently, we were in total ignorance of the task that was and is in store for us. We were still thinking in terms of the relief activity that followed the first World War. The Nazis and Ruthenians saw to it that we cannot help Gliniany and Vicinity in the old style.

Instead we find today a handful of our fellow-Jews from Gliniany scattered all over Europe, without a roof over their head, without clothing and without means for a living.

They cannot stay on, because every sight reminds them of the terrible agony they were forced to endure for the past five years, and as if this were not sufficient, Hitler left many able pupils in Poland to continue to make life miserable for our brothers there.

Under the circumstances, it is up to us to deliver this handful of our fellow Jews from Gliniany and Vicinity, from darkness to light.

They look to us for means to live again.

We must assemble the means to make it possible for them to come to us here in America or to settle in Palestine.

We must make sacrifices in order to bring this about, but remember, what does our sacrifice amount to, when compared to the sufferings these few chosen to survive Hitler's butchery, had to go through?

Has any of us enough money to compensate them for their sufferings?

Brothers and Sisters! Let us be thankful that we are called upon to help the survivors of Gliniany and Vicinity and that we have the means to do it.

The task ahead of us is very big, it will cost about $500 - $1,000 to take care of each person to be helped to a new existence.

Think about it, and ponder what will be your share in this important salvation work!!!

JACK PINELES

better days to come?

So the call went out to all the landsleit. Relief was given to the needy. Funds were collected for fuel and potatoes. The orphans and poor children were kept at their study in the Talmud Torah ano were supplied with shoes and clothes. Poor scholars were supported, and every year for Passover, hundreds of poor families were receiving money orders, individually to each, according to the number in their family.

We can state without exaggeration that about $30,000 was collected and expended for relief work during the period between 1918-39. It was living up to highest Jewish traditions of charity. We of the Relief, and you dear reader of these lines, can justly be proud. We did a job that was also in the true American Tradition. Thus we proved ourselves True Americans, True Jews.

Our present task is as enormous as is the tragedy that has befallen our people through most of Europe. It is the task of saving the pieces of a shattered people. It is a task of locating lost individuals, who miraculously escaped the gas-chambers, extermination camps and mass graves. When located, it is our job to bring them out of a continent whose earth is soaked with the blood of their most precious. THIS, WE PLEDGE TO DO WITH YOUR GENEROUS HELP AS GOOD AMERICANS, AS GOOD JEWS.

NATHAN LEITNER

TWENTY YEARS OF GLINIANER RELIEF

Relief work, as we have seen practiced by the members belonging to the organizations that bear the name of our home town, originated with a group of individuals who felt a definite responsibility towards the less fortunate people left in the old home town. Never condescending, it was always successful because it numbered among its workers, people of all shades of opinion, devoted to their respective task with unlimited idealism.

Organized relief came into being after the conclusion of World War I in 1918. The war left two-thirds of the town in ruins, scores of orphans and widows, the Synagogue burned down and very little or no help from local authorities.

But thousands of miles away, across the Atlantic, there were hundreds of its sons and daughters whose emigrations in some cases dated back to the late eighties. Without waiting for appeals from across, committees got busy and organized themselves into the Glinianer Relief. Thousands of dollars were collected and sent across, supporting the orphanage, the Free Loan Fund, rebuilding the Synagogue, supporting the Talmud Torah and otherwise helping individuals in every possible way until some semblance of economic stability was established. Relatives were located and influenced to bring their kin out of Poland in the early twenties.

It was the arrival of the new immigrants with their stories of economic boycott and discrimination against the Jews in Poland that gave a new impetus to relief work after a short interruption. Appeals began to come by mail to support the poor orphans in the Talmud Torah, to send clothes and shoes. There was need among the poor for fuel and potatoes during the harsh winter days. There were old Hebrew scholars who gave a lifetime to teaching and study of Hebrew culture, who suddenly found themselves deprived of the common necessities of a livelihood.

Once more, it was a group of individuals, supported by old-timers, who came to the rescue. They knew the people of their home town. They knew their economic condition, their possibilities, their habits of life. How could they let them down? How could they desert their very flesh and blood? How could they forget the poor simple people, living in tiny cottages built of mud and straw and cherishing dreams of remaking their world into a world of justice and humanity? How cauld they neglect the very people among whom they heard the songs of a people reborn and

Condensed from
LETTER OF DR. BERTA MEHLMAN (Daughter of Gershon)

May 4, 1945

By a lucky incident I found the envelope of a recent letter you had written to Gliniany and that is where I got your address.

I came through alive — but I am not the least happy that I did — since I am now all alone from all our numerous family. I was evacuated to Russia due to my being a physician. That is why I remained.

When I went to Russia I left my seven-year-old son with my parents. He met the fate of my parents and that of all the Jews — he perished. My parents were sent to the ghetto in Busk. From there my father was shipped to the extermination camp at Belzec. My mother then escaped with my boy but was caught and killed on the road to Slowita. My brother Yonah with his wife and child held out in a "bunker" in the forest till May 1944 *(almost till the liberation) when they were tortured to death by Ruthenian thugs from Rozworzany. Beile (my aunt) and her children were murdered; Srul Hochberg, her husband, committed suicide after that. So many of our friends finished up with suicide. Chaye (my aunt), who had the drug Store in Zlaraz, was killed by the Germans in Zlaraz; so were her two grown-up daughters and her husband Badian. Our dear Shlomo (my uncle), who tried suicide a few times and was stopped, held out till spring* 1944 *on the Polish estate in Zadworze when he was beaten to death by the Ruthenian dogs. Kind neighbors handed over his wife Dr. Chaye Vogelfanger and all their children to the Gestapo in Lwow. Bezio (my uncle) was tortured in the Lwow ghetto a long time, finally they stamped out his life at the Janowski camp. Bezio's son lives somewhere, but he too lost his wife.*

Of the family of uncle Avram Mehlman, only Genia and her husband Dr. Nass are alive.

From the entire family of Vogelfanger, only Berta, the youngest daughter, remained. From Jacob Vogelfanger they extorted money, valuables and gold and then delivered him to the Gestapo. His wife and daughter were lost after the ghetto uprising. Rose, Teresa and both their families, Chaye and her four marvelous children perished. Chaye's husband Siegler remained.

As you know I spent quite some time in Russia and when I reached Lwow and got all these reports I had no more strength left to proceed to Gliniany. And what was the sense to go there?

Life has lost all meaning to me. The dead will no longer come back to life. Now I do not know what to begin? The surviving Jews here are but human shadows. We can not remain here. But where shall we go? Who is going to admit us?

WARSZAWA, 1945

LETTER OF CHAYEH KANNER (Daughter of Jacob Roth)

Dated October 25, 1945

The few Jews of Gliniany who saved their lives were hiding in the woods near Zeniow. The Polish peasants of that village supplied their food. When they took to the woods in May 1943 *they were a large group of young folks. But continued battles with the Ruthenians thinned out their ranks. Thus many of our sons and daughters lay there a long time unburied to be devoured by the dogs and crows. To this day it is impossible to bury any of them, for such an attempt one risks to be murdered even now. Thus the son of Josel Bass, who was released from the Red Army, was murdered by the Ruthenians while on his way from Lwow.*

The few who are now left in Gliniany will run away from there. There is no Jewish community left, even the cemetery was ploughed over. The synagogue remained intact, having been converted into a dining hall.

The one thing you — in America — can do for us is help us get away from Europe. Nazism is still very much alive here. They took from us our faith in God, in justice, in human dignity.

One can expect more sympathy from a German than a Ruthenian militia man. They were the murderers who cast our infants into burning houses, while they themselves were singing and dancing. And now the world is ready to forget and forgive these criminals . . .

LETTER OF INGEN, SALOMON SPEISER

Today stories of heroism and deep devotion to the Jewish cause are told of the brothers Kamer of Podhajce and Alferdowka. In the woods of Krosienko, Larodow, Hasczow, they organized partisan groups who caused many losses for the Germans.

Dr. Wyszynski, a Pole of Wyzniany, reported that in 1942 *were speaking with fear about our Jews hiding in the forests whom they could not eliminate.*

The Polish underground press of 1943-1944 *recorded unsuccessful attacks of Ruthenians on Hanchow where Polish peasants held out with the help of our partisans.*

Also a family from Gliniany, that of Nahum Damm, 40 *men strong, held out for a long time in bunkers whilh they dug near Bogdanowka. There they fought with lolal gangs of Ruthenians until finally overwhelmed by superior forces . . .*

LETTER OF CHANNA HOCHBERG

(Daughter of Aaron Hochberg)

In 1942 *all the Jews of Gliniany were driven to neighboring Przemysliany and put into a ghetto. Przemyslany was the last town in Galicia to be made "Judenfrei." At that time many Jews of Gliniany along with those of nearby localities were sent to a concentration camp. The younger people were sent to labor camps. After* 6 *months, orders came out to "liquidate" the concentration camps; that is, "liquidate" our Jews. In April* 1943 *they were led out into the woods and all shot dead.*

Two weeks before the "liquidation," a number of our younger Jews formed a defense group, secured arms and took to the woods. We were in the woods till 1944. *Of the original* 60 *in my group, we remained* 6. *I was wounded and taken prisoner by the Germans as a Jewish partisan.*

In the woods we had with us: Shulim Rubin, Meyer and Aaron Wolf, Yechiel Leinwand and his family, Melach Nass and his niece, Dr. Shlomo Mehlman. The sons of Pinchas Nadler (were hidden by a peasant in Wyzniany), Eliezer Damm with his wife, Nahum Damm of Korowice, Isaac Kamer and his younger brother and sister, a son of Ely from Laszek (with his wife), Moshe Kamer from Uniuf.

What happened to all of them since I don't know. My father Aaron Hochberg together with Dr. Billiger was shot dead over the grave of his father. Five days later my mother was taken out with many Jews who were all hiding in the synagogue and led to the cemetery where they were all shot dead.

By good fortune, I was liberated and started on my way to Eretz Yisrael through Zwi Koreach (the son of Usher Buchbinder) who served in the Jewish Brigade.

JERUSALEM, 1945

LETTER OF MOSHE RUBINSTEIN of October, 1945

Quite unexpectedly I came back from a concentration camp near Leiptzig. Not only my relatives, even I myself considered that I was dead. How I came through alive, I hope to relate some day. But here I wish to record only one typical incident.

Exactly a year ago today, our "masters" recalled that they had still left a grave of several thousand Jews, left from the days before they resorted to burning up the bodies. At once they put us to work digging up those bodies. We all suffered from skin diseases. I myself had 89 *boils on me. Yet with such hands I had to dig up the corpses and carry the decayed pieces to the pyre. The work took* 19 *days — then they put a torch to it all. We ground the bones and packed them into sacks — the rest was carried off by the wind . . .*

KRAKOW, 1945

LETTER OF DR. BERTA MEHLMAN
(Daughter of Gershon Mehlman)

Dated October 10, 1945

Even those of us who went through the extermination drives ten times — having escaped by miracles — when we tell of infants being thrown into burning houses, of women and old men being forced to dig their own graves, even we are lacking words to express our pain and suffering. One would have to be a prophet like Jeremiah to translate into human language the vast tragedy brought upon us by the Germans.

Here was the burning hatred of a tradition of pogroms dating back to Chmielnitzky; this combined with perfected German "Kultur" technique, all bent on murder of defenseless children and old folk.

Gliniany exists no longer . . . a dozen or so houses are left standing like a monument. The local population having torn up the houses for building material. Of the Jewish population only some orphans are left; not one family is left intact. The few who saved themselves either joined the Red Army or just escaped to Russia.

SHULEM KANNER

I have been free for the past 3 weeks; it is still hard to believe it. All we have left is our body and soul, yet we are happy to have lived to see the downfall of Hitler and his gang. For three years we walked around under a death sentence. Of our own family only Aaron's daughter-in-law is left alive. My brother-in-law Moshe Rubinstein and his wife were in hiding. When on June 15, 1944, they fell into the hands of the murderers his wife immediately took poison, and he with his brother Nahum were sent to a concentration camp.

For those years we were robbed, beaten, killed and drowned, our children burned alive while Jewish musicians were forced to play at the scene of these horrors.

For 9 months I stayd in the ghetto in Lwow. Sick with typhus, with a temperature of 104° we were driven to perform slave labor.

Those who could not leave their sickbed were instantly killed. In May 1943 I miraculously escaped from the ghetto and for 14 months roamed the woods with my wife and boy, undergoing untold hardship and suffering.

KRAKOW, August 1944

LETTERS FROM THE SURVIVORS OF GLINIANY AND VICINITY

LETTER OF INGENEUR SALOMON SPEISER

In the fall of 1941 *the Ruthenians staged a people's court on the Gestapo style. The presiding judge was Fashkiewitz. They condemned* 11 *people to die, took them to the woods and shot them all. Of these were: Drescher (the teacher), Eichenholz (a young man related to Pineles), Arych Barer (Shrager's youngest son of* 14), *Yehuda Hochberg (son of Israel Hochberg), Zalman Levin, Itzhak Freindlich, Polack the carpenter, Nutele of the "zamden."*

Zenia Tuz, who took a prominent part in this murder, is somewhere in Germany. Fashkiewitz was probably taken away to Russia.

After this the S.S. Nazis formed a "Judenrath" headed by Aaron Hochberg assisted by Ohring, Ing. Semensieb, Dentist Billinger, Selig Zang, the sons of Pinchas Nddler, Gassenbauer. They defended our people to the very day when they themselves fell victim to the murderers.

In Jachtorow the Nazis set up a slave labor camp for 1000 *people with Ruthenians in full control. There they shot and hanged the tired and weary.*

In Gliniany a welfare organization was formed headed by Dr. Shlomo Mehlman.

In freezing weather our women carried kettles of food for 8 *kilometers to sustain our people in labor camp at Jachtorow.*

In Kurowice Dr. Feiler (son of Yehuda Feiler) and his wife, Henie Allerhand, managed a sanitation station. With them was Mordecai Allerhand and his wife and a grandchild. The Nazis killed all those people the day they entered. Along with them were murdered: Joseph Davidsohn and wife (daughter of Angstreich from Jachtrow), also their daughter and her husband, a journalist.

In August 1942 *on my way from Przemyslany to Gliniany, I saw our youngsters, some not quite* 12 *years old, repairing the roads. Peasants carted the tombstones of our cemetery, with these the roads were covered.*

In the summer of 1943 *the Nazis began their extermination. The Jews that remained in Gliniany were then driven to Przemyslany, from there* 1000 *at a time were driven out to a forest near Krosienko, forced to dig their own graves and then mowed down with machine guns.*

WARSSAWA, 1945

The final extermination drive began in April 1943, when all the Jews were driven from Gliniany into the Przemyslany ghetto. Only some of the younger folks escaped to the woods, where they secured arms and formed a group of partisans.

The people who were in the Przemyslany ghetto were taken out by the thousands to a forest at nearby Korosienko, where they dug a large pit at which all were slaughtered and buried.

Our partisans had constant battles with the Ruthenian thugs until we find one group that had originally numbered 60, finally reduced to 6 survivors. Yet a number of them held out almost to the very end, i.e., three - four weeks before the Russians arrived. Life and freedom seemed to be within arm's reach.

At that point the bloodthirsty Ruthenians sensed that their game was up and in final desperation they tracked down our remaining brothers and literally hacked them to pieces.

Thus was written the final chapter of the history of our beloved community, steeped in an ancient tradition of culture, famous all over Europe for its devotion to the ideals of Israel and Zion.

JONAH MEHLMAN

THREE YEARS OF NAZI RULE IN GLINIANY

How many of us, who were born and raised in Gliniany, cherished the idea of some day paying a brief visit to our old home town? Just to see our aged parents once more — to find out what all the old friends were doing. That dream will never come true . . . There is no Gliniany to go back to . . .

Dead silence hangs over the little alleys and streets that once resounded with our laughter when we were kids. A ghost town stands there now. Our old homes are wrecked — even the building materials were carted away by our "kind" neighbors. Our synagogue was converted into a dining hall. What ever happened to all the Torah Scrools and the thousands of volumes of holy scriptures? God knows! They desecrated the cemetery, obliterated the tombstones and plowed over the ground!

What happened to our people followed the well known pattern that was fashioned by the Nazis and which was tacitly approved by the civilized powers of the world. The very day the Nazis set foot on the soil of our town the Jews were condemned. The law of the jungle took effect.

In 1941 the local Ruthenians staged a mock trial and condemned 9 innocent Jews to be dragged to the forests and shot. At the very entry of the Nazis, another group of our people who stayed in Kurowice were murdered "en masse". Reign of terror was established. Thereafter starvation and epidemics took their terrible toll of the population.

By 1942, Nazis set up a camp of slave labor at Jachtorow, with Ruthenians in full control, who hanged and butchered at will. In town they set up a Judenrath who faced these thugs all the time in defense of the community until they themselves were put to death.

Amidst this terror and misery our people clung to their traditions and organized a relief group to sustain the most unfortunate amongst them. Thus we are told that our women were trudging for 8 kilometers carrying kettles of food in freezing weather for the slave laborers in Jachtorow. There one could see our children of 12 building roads under the whip of the Ruthenians.

Dear Friends:

As Chairman of the Emergency Relief Committee for Gliniany and Vicinity, I consider it a great honor to express my sentiments and to extend my greetings to all of you through the medium of this booklet.

The record of progress reviewed in the enclosed list is most gratifying and again I wish to express my profound appreciation to my colleagues, the committees, and to all the participants for their steadfast and stimulating cooperation.

As I sit and ponder, trying to find a keynote to this introduction, I am confronted with a number of alternatives that struggle within me. Shall I weep over the complete devastation of the land of my home folks, or shall I try to perpetuate the beauty and spiritual meaning of my childhood memories? Or shall I try to recapture the remnants which are scattered the world over and try to help them rebuild their loves so they would be an eternal symbol of the tradition that we cherish so much?

We have a dual responsibility, to ourselves and to them, which cannot be evaded or postponed. And again I pause, trying to review the life of my early surroundings, and words fail me to give expression of my emotions to the beauty and lure that my beloved town still holds for me, and I am unable to fathom the strong influence and spiritual guidance that never leaves me. Although I have lived in these United States the greater part of my life and have enjoyed the blessings offered me, nevertheless, I find myself physically and mentally attached to the land of my birth and stand ready to give all the help to the surviving victims so that they shall be able to rehabilitate themselves and so that the name "GLINIANY" shall never die . . .

Cordially,

IRVING GOLDSTEIN

FOREWORD

This booklet is devoted wholly to the memory of the brethren of our home town, Gliniany and Vicinity.

Its chief object in publishing, is to acquaint our "landsleit", their children and relatives, with the horrible facts of wholesale murder, shooting and slaughter committed by the Nazis and Ukranians against our sisters and brothers.

Until recently we have had in our possession very little authoriative material concerning the sufferings of our people in Gliniany and Vicinity. Now an attempt has been made in the booklet (both in English and Jewish) to give the reader quotations from letters written by the male and female survivors of the Nazi horrors and received by the committee and friends.

These letters deal with the period which witnessed the climax of Nazi brutality and the height of our brethrens' martyrdom. These letters were not written for publication, but since they express so genuinely the grief and misery suffered, we are convinced that they are of vital value as historical material. These letters contain facts and dates of a time when the Nazi murderers were free to spend their murder lust on innocent civilian Jewish people.

It is our firm belief that by disclosing these letters we will, with your moral and financial support, be enabled to preserve a historical chapter of our kindred, and to rehabilitate our survivors.

With these facts confronting us as a grim reminder of the tremendous task yet to be done, we place this booklet in your hands.

H. HALPERN

This booklet was published through the generosity of

IRVING GOLDSTEIN
HENOCH HALPERN
NATHAN LEITNER
JONAH MEHLMAN
JACK PINELES

New York, May, 1946

* * *

EMERGENCY RELIEF COMMITTEE

FOR GLINIANY AND VICINITY

For information write to

H. HALPERN

1374 Ocean Avenue, Brooklyn 30, N. Y.

THE TRAGIC END

OF OUR

GLINIANY